

Dita Jelínková

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta Příspěvek ke konfrontaci šlechty s totalitními režimy

Úvodem

Předkládaná studie se zabývá osudem hraběte Huga Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře z Rájce nad Svitavou a jeho rodinných příslušníků. Počíná v období první československé republiky, v níž byli příslušníci dosud elitní vrstvy společnosti zbaveni všech výsad svého stavu včetně šlechtických titulů a byli nuceni přizpůsobit se změněným životním podmínkám v rámci demokratického občanského státu, pokračuje obdobím druhé republiky a nacistické okupace, kdy se Salm-Reifferscheidt snažil obstát v konfrontaci s totalitní mocí, a končí obdobím po druhé světové válce, přičemž poúnorová konstelace pro rodinu Salm-Reifferscheidt znamenala likvidaci majetkových a sociálních struktur.

Tato studie se téměř výhradně zakládá na primárním archivním výzkumu, ačkoliv narazila na problém torzovitosti pramenů. V rodinném archivu Salm-Reifferscheidtů z Rájce, uloženého v Moravském zemském archivu v Brně, se pro období po roce 1920 prameny nenacházejí. Z toho důvodu nemohly být využity prameny osobní povahy a studie se opírá výhradně o archivní materiály povahy úřední. Pro období dvacátých let jsem využívala archiválie z fondu Ústřední správa velkostatku Rájec, uložených také v brněnském Moravském zemském archivu. Zásadním pramenem, dokumentujícím snahu Salm-Reifferscheidta bránit se nátlaku nacistické moci, jsou archiválie uložené ve fondu Tajné v Archivu kanceláře prezidenta republiky. Činnost Salm-Reifferscheidtů v období druhé světové války umožňují sledovat prameny ze složky NSDAP a Německé státní občanství, uložených v Národním archivu v Praze, a fondu NSDAP-místní skupina Letovice, uložených v Moravském zemském archivu. Pro studium protektorátního a poválečného období ve vztahu k rodině Salm-Reifferscheidt posloužily hojně rovněž materiály Archivu bezpečnostních složek.

Hugo Salm-Reifferscheidt jako občan První československé republiky

Hugo Salm-Reifferscheidt¹, celým jménem Hugo Nikolaus Leopold Siegfried Karl Joseph Maria, se narodil v Blansku 14. října 1893, roku 1903 spolu s knížecím titulem zdědil rodový majetek, nicméně velkostatek spravoval jako vrchní administrátor jeho strýc Adalbert Sternberg.² Statky Salm-Reifferscheidtů se nacházely *v ryzě českém kraji, kde vůbec není žádných Němců, anebo jenom velmi poskroumu, způsobily, že stejnoměrně, jak se rozvíjelo národní nadšení českého národa, rozvíjelo se také češství v rodině knížete Salma i ve správě jeho statků...*³

Při vzniku Československa se Hugo ihned přihlásil jako důstojník do československé armády, v březnu 1919 se dobrovolně hlásil k bojům na Slovensku „za osvobození území republiky od vpádu Maďarů“. V souvislosti s mnohdy problematickým posunem představitelů šlechty od věrnosti císaři k věrnosti republice je třeba vnímat Salm-Reifferscheidtův brzký projev loajality československému státu jako významnou změnu postoje záhy po převratu, která jen dokládá jeho ztotožnění se s novým režimem. V XI. autokoloně v divizi generála Drobného se zúčastnil všech bojů za osvobození slovenských oblastí až do prosince roku 1919, kdy v Užhorodě onemocněl těžkým zápalem plic, který ho vyřadil z boje.⁴ Od té doby nebyl již nikdy zcela zdrav a následně onemocněl tuberkulózou. Roku 1920 byl pro své zásluhy zvolen čestným občanem městyse Rájce.⁵ Důvodem pro jeho vyznamenání bylo především pořádání četných sbírek podporujících české obyvatelstvo.⁶ Faktické správy rodinného majetku se Hugo ujal až na počátku 20. let 20. století. Na svých statcích zaváděl důsledně českou správu a upřednostňoval české úředníky.⁷ V nacionálně vyhroceném ovzduší po vzniku republiky se tím pravděpodobně snažil vyjít vstříc výtkám, které kritizovaly skutečnost, že po roce 1918 předal své matce Eleonoře správu velkostatku, který se během jejího vedení dostal plně do rukou vrchních úředníků německé a maďarské národnosti.⁸

V listopadu roku 1920 se Hugo oženil na boskovickém zámku s někdejší hraběnkou Leopoldinou Mensdorff-Pouilly, dcerou dlouholetého českého starosty v Boskovicích, s níž měl čtyři děti – syna Huga a dcery Idu, Elisabeth a Marii Elisabeth. Rodina se ve dvacátých letech trvale usadila na zámku v Rájci nad Svitavou, který do té doby sloužil pouze jako letní sídlo.⁹ V Rájci sídlilo rovněž ředitelství velkostatku, který spra-

- 1 V textu používám plné znění rodového jména, ačkoliv se v dobových dokumentech vyskytuje i ve zkrácené verzi Salm. V tom případě ale není vždy zcela patrné, o jakou rodovou větev se jedná.
- 2 Adalbert Sternberg byl bratrem Hugovy matky. *Moravský zemský archiv v Brně* (dále jen MZA), fond (dále jen f.) Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Rájec nad Svitavou (dále jen G 150), Verhältniss auf dem Raitzer Grossgrundbesitz, 1920, blíže bez data.
- 3 *Archiv kanceláře prezidenta republiky* (dále jen AKPR), f. D – důležité, Šlechta, karton (dále jen k.) 168, signatura (dále jen sign.) D 3038/40, inventární číslo (dále jen inv. č.) 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, Seznam spisů týkající se věci: Salm-Reifferscheidt, příloha 5 G – Rod knížat Salmů, č. j. 5701/39, 1939.
- 4 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. Ústředna Státní bezpečnosti 1945–1948 (dále jen 305), sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vyněti Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.
- 5 Tamtéž.
- 6 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 4. února 1948. Srv. MZA, f. Ústřední správa Salm-Reifferscheidtů v Rájci nad Svitavou (dále jen F 23), k. 441, Seznam osob pobírajících od Salm-Reifferscheidta milosti a penzi. Seznam k říjnu 1928, souhrnná částka cca 125 000 Kč. Všechny osoby v seznamu nesly česká jména.
- 7 MZA, f. F 23, k. 441, Seznam zaměstnanců (všichni česká jména). Srv. ABS, f. Vyšetřovací spisy – Brno (dále jen BN-V), vyšetřovací spis archivní číslo (dále jen a. č.) V-1071 Brno, Vyšetřovací protokol Salmové Leopoldiny. Operativní materiál. Zpráva bezpečnostního referátu Okresního národního výboru v Boskovicích, 17. září 1945.
- 8 MZA, f. G 150, Verhältniss auf dem Raitzer Grossgrundbesitz, 1920, blíže bez data.
- 9 KONEČNÝ, Michal: *Stručné dějiny knížat ze Salm-Reifferscheidtu*. Gloriet – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Brno – Libice nad Cidlinou 2003; HALADA, Jan: *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. Akropolis, Praha 1992, s. 136–137.

Dita Jelínková

voval téměř po celé období první a druhé republiky Karel Belcredi. Ačkoliv rájecký velkostatek byl zabírán na základě zákonů první pozemkové reformy, tato skutečnost Huga Salm-Reifferscheidta nijak výrazně nezasáhla. Jeho života se těžce dotkly až události, které se odehrály ve třicátých letech.

Hugo Salm-Reifferscheidt ve třicátých letech

Ústředním momentem novodobých dějin rodiny rájeckých Salm-Reifferscheidtů se stala otázka národnosti, respektive přihlášení se k národnosti německé. Hugo Salm-Reifferscheidt se při sčítání lidu v roce 1930 přihlásil k německé národnosti, ačkoliv se údajně považoval za Čecha. Svůj příklon k češtví dával mimo jiné najevo tím, že přijímal české zaměstnance do správy svých statků, se zaměstnanci mluvil údajně česky, k výchově svých dětí najímal české vychovatele, ty poté skládaly zkoušky v českých školách.¹⁰ Informace o tom, proč se přesto přihlásil k národnosti německé, se v archívech různí. Zatímco v Archivu kanceláře prezidenta republiky prameny udávají, že Hugo Salm-Reifferscheidt se tehdy přihlásil k německé národnosti,¹¹ memorandum Salm-Reifferscheidtova advokáta Krippnera, uložené v Archivu bezpečnostních složek, uvádí důvod jiný: *Vyplnil česky sčítací arch s udáním české národnosti, a jen na upozornění svého ředitele Veselky [...] na vydané tehdy skutečně úřední výnosy o tom, že jde o akt čistě statistický a že národnost nesmí býti při něm udávána dle volného rozhodnutí, nýbrž dle objektivních znaků zrození a školního vzdělání, které nesmí býti falšovány, byl nucen přepsati národnost na německou, ač se považoval i s manželkou a dětmi za příslušníky české národnosti.*¹² Ovšem je nutné zdůraznit, že prvorepubliková sčítání obyvatelstva stanovala jako kritérium zvolené národnosti kmenové příslušenství na základě mateřského jazyka.¹³ Ve dvacátých letech a v první polovině třicátých let se tedy národnost odvozovala od jazyka, přičemž Salm-Reifferscheidtové, stejně jako valná většina moravské šlechty, byli německojazyční, což mimo jiné vyplývalo z blízkosti Vídně. Přestože

10 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Vyšetřovací protokol Salmové Leopoldiny. Operativní materiál. Zpráva bezpečnostního referátu Okresního národního výboru v Boskovicích, 17. září 1945. Všechny čtyři děti navštěvovaly české školy až do roku 1940, kdy v důsledku podlehnutí nacistickému nátlaku a přijetí německé národnosti a od srpna 1940 říšské státní příslušnosti musely začít navštěvovat německé školy. Hugo Salm jim však najal českou učitelku Marii Veselou, která je soukromě vyučovala českému jazyku. Propuštěna byla až zásahem Blockleitera NSDAP A. Tugemanna.

11 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, č. j. 5701/39.

12 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.

13 Antonín Boháč, organizátor prvního a druhého poválečného sčítání obyvatel v letech 1921 a 1930, navrhol rozlišení kmenového původu pomocí mateřského jazyka a vedle toho zjišťování národnosti jako věci osobního přesvědčení. Vládou však byla vybrána definice národnosti jako kmenové příslušnosti, jejímž znakem je mateřský jazyk. Výsledky sčítání z roku 1930 nepřekvapily žádnou větší změnou proti sčítání z roku 1921. Definice národnosti byla velmi podobná: *Národnost se zapisuje zpravidla podle mateřského jazyka. Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk, lze zapsat jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ani ve své rodině ani v domácnosti a úplně ovládá řeč oné národnosti. Židé mohou napsat národnost židovskou* (BOHÁČ, Antonín: *Sčítání lidu 1930*. J. Patejd, Praha 1930).

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

Salm-Reifferscheidt po vzniku Československa nový režim toleroval, snažil se mluvit česky a podporoval v tom i své děti, jeho objektivní zděděná jazyková příslušnost byla německá. Ačkoliv se Hugo Salm-Reifferscheidt v roce 1930 považoval za Čecha, přihlásil se na základě výše uvedených skutečností k německé národnosti. Učinil tak znovu, a to roku 1939. Jeho druhé přihlášení se k německé národnosti v zcela jiné politické situaci však bylo prokazatelně výsledkem soustavného a dlouhotrvajícího nátlaku nacistického vrchního zemského rady (*Oberlandrat*) v Prostějově na chorobou stíženého Salm-Reifferscheidta, jemuž po několika měsících podleh. O tom, že se tomuto kroku snažil vyhnout, svědčí žádost o pomoc prezidentské kanceláře a protektorátního prezidenta Háchy, který v této věci skutečně zakročil.

První přijetí Huga Salm-Reifferscheidta z Rájce spolu s někdejší hrabětem Karlem Belcredim u prezidenta, týkající se stížnosti na nátlak německých úřadů na Salm-Reifferscheidtovu rodinu ve věci národnosti, se uskutečnilo dne 13. června 1939.¹⁴ Nátlak vrchního zemského rady v Prostějově Bayerla na Huga Salm-Reifferscheidta se kromě národnostní otázky týkal i požadavku na zaměstnání německých pracovních sil.¹⁵ V duchu germanizační politiky na něj zemský rada výslovně naléhal, aby při přijímání nových pracovníků zohledňoval zejména německé zaměstnance, neboť jakožto nositel německé krve a německý státní příslušník podle protektorátního nařízení z 16. března 1939¹⁶ byl povinen se přičinit, aby byla německá národnost ve zdejší oblasti posílena.¹⁷ Zásadní bylo Salm-Reifferscheidtovo přihlášení se k německé národnosti při sčítání lidu roku 1930, neboť tak byl považován nacistickými úřady za Němce, a to na základě výnosu vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. V článku 2 tohoto výnosu se uvádí, že *obyvatelé protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle předpisů zákona o říšských občanech z 15. září 1935 říšskými občany*.¹⁸ *Pro ně platí tudíž také ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Podléhají německé soudní pravomoci*.¹⁹

Tomu se Hugo Salm-Reifferscheidt snažil vyhnout svým vstupem do Národního souručenství. Po německé okupaci odmítl vyvěsit německé prapory a už počátkem května 1939 se přihlásil u okresního vedení v Blansku za člena tehdy zřízovaného Národního souručenství, za jehož člena byl skutečně 8. května téhož roku přijat.²⁰

14 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Informace o věci týkající se národnosti knížete Salm-Reifferscheidta z Rájce nad Svitavou, č. j. 5829/39.

15 Tamtéž, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, č. j. 5674/39. Dopis vrchního zemského rady v Prostějově Hugo Salmovi ze dne 16. června 1939, č. W 100 (orig. německy – překlad aut.).

16 Výnos Vůdce a říšského protektora o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

17 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Dopis vrchního zemského rady v Prostějově Hugo Salmovi ze dne 16. června 1939, č. W 100 (orig. německy – překlad aut.).

18 Říšský zákoník 1935 I. (Reichsgesetzblatt – RGL), s. 1146.

19 GRONSKÝ, Ján: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa 1914–1945*. Karolinum, Praha 2005, s. 549. Od 20. července 1939 bylo pro německé státní příslušníky v oblasti osobního, rodinného a dědičného práva užíváno právo německé. Viz BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Prostor, Praha 1999, s. 190.

20 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velko-

Dita Jelínková

Členství v Národním souručenství mu bylo potvrzeno písemně předsednictvem ministerské rady, v důsledku čehož, na základě čl. 12 cit. Výnosu Vůdce a říšského kancléře, podléhal české, nikoliv německé jurisdikci, a bez předchozího řízení tedy neměly být provedeny žádné dispozice omezující jeho vlastnické právo.²¹ Národní souručenství bylo v době svého vzniku jednou z nejdůležitějších legálních forem pasivní rezistence, a přestože jeho politický vliv byl nulový, představoval v počátečním období své existence vůli českého národa přežít jako národ v podmínkách nacistické okupace. Členem Národního souručenství se mohl stát pouze protektorátní občan, tj. občan české národnosti, který byl mužského pohlaví a splňoval podmínku árijského původu.²² Podmínky vstupu do Národního souručenství se ve spojení se Salm-Reifferscheidtovou osobou jeví ovšem poněkud matoucí – Hugo se prokazatelně přihlásil při sčítání lidu z roku 1930 k národnosti německé. Není tedy zcela jasné, jak se, jakožto Němec do Národního souručenství dostal, je ovšem pravděpodobné, že mu ke vstupu pomohl jeho přítel Karel Belcredi, který byl v prvním pasivně-rezistentním období Národního souručenství náměstkem vedoucího Josefa Nebeského.²³ Ostatně šlechta obecně měla v Národním souručenství značný vliv. Česká šlechta, jejíž účast na politickém životě byla po roce 1918 silně omezena, se tak po letech navrátila do veřejného života a zúčastnila se protiněmeckého odporu. Od března 1939 byli členy Výboru Národního souručenství představitelé dvou knížecích rodů – Lobkowiczů a Schwarzenbergů. Zanedlouho prosadila také moravská šlechta přijetí svého představitele do výboru, a to hraběte Strachwitze, který se posléze stal místopředsedou NS. Souručenství, jehož profil výrazně určovala šlechta²⁴ spolu s bývalými politickými stranami, nebylo ovšem pouhým povolným nástrojem v rukou okupační moci.²⁵

Jeho vstup do Národního souručenství je třeba vnímat jako jeho vyjádření souhlasu s českým národem a zároveň vyjádření jeho češství ve změněných poměrech na sklonku třicátých let, tj. v opozici k přihlášení se k německé národnosti v roce 1930. Salm-Reifferscheidt tím dával jasně najevo, že se cítí být Čechem a že se k NSDAP přihlásit nehodlá, přestože k tomu byl výslovně vyzván, když mu vrchní

statkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.

- 21 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Osvědčení předsednictva ministerské rady o členství Hugo Salma v Národním souručenství, č. j. 3337/39, 29. 7. 1939.
- 22 VEČEŘA, Pavel. Národní souručenství. In: MALÍŘ, Jiří – Marek, PAVEL a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Československu 1861–2004. Díl II., 1938–2004*. Doplněk, Brno 2005, s. 1091–1103.
- 23 Josef Nebeský stanul v čele Národního souručenství v polovině července 1939, protože jeho předchůdce Adolf Hrubý upadl v nemilost bývalého vůdce agrárníků R. Berana. Všechny tyto události otevřely cestu aktivistickým kruhům, z nichž vyšel vítězně předseda Českého svazu pro spolupráci s Němci Jan Fousek. 17. května 1941 byl odvolán vedoucí NS Josef Nebeský a spolu s ním i jeho náměstci včetně Karla Belcrediho. VEČEŘA, Pavel: *Národní souručenství*, s. 1099.
- 24 Aktivita šlechty v rámci NS však opětovně ochabla od poloviny roku 1940 poté, co byly zabaveny statky Maxe Lobkowicze a Adolfa Schwarzenberga, a poté, co byl sesazen František Schwarzenberg.
- 25 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 125.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

zemský rada psal, že *místní skupina NSDAP v Letovicích očekává žádost o přijetí do strany*.²⁶ Rájec i Blansko náležely spolu s dalšími dvaceti obcemi k místní skupině NSDAP Letovice (Ortsgruppe Lettowitz), jejíž první zasedání se uskutečnilo 15. května 1939.²⁷ Vedoucím této místní skupiny (Ortsgruppenleiter) byl Karl Hanke. Alois Weselka, který byl již od dvacátých let ředitelem Salm-Reifferscheidtova velkostatku (v dobách, kdy se ještě psal Veselka)²⁸, se po německé okupaci stal ochotným přísluhovačem nacistického režimu, důvěrníkem NSDAP pro Rájec a z této pozice rovněž prováděl nátlak na Salm-Reifferscheidtovu rodinu, aby přijala německou národnost, podobně jako ji k tomu přesvědčil již v roce 1930.²⁹ Byl to on, kdo byl dosazen jakožto *Treuhänder* (nucený správce) na rájecký velkostatek, čemuž se Hugo Salm-Reifferscheidt tak intenzivně, ale nakonec neúspěšně bránil. Samozřejmě je nutno klást si otázku, zda vstup do české organizace byl projevem vnitřního přesvědčení či vykalkulovaným postojem, kterým se bránil nátlaku na vstup do nacistické strany. Ať už je odpověď na tuto otázku jakákoliv, jeho vstup do Národního souručenství svědčí jasně o tom, že sympatie k nacismu nesdílel, nevstoupil do SdP ani NSDAP, ačkoliv následkem vynuceného přihlášení se k německé národnosti v roce 1939 posléze jeho jméno figurovalo ve třech organizacích, které byly s nacistickou mocí spojeny.³⁰ Šlo o *Deutsche Arbeitsfront* (DAF)³¹, *Bund deutscher Osten* (BDO)³² a *NS-Reichskrieger Bund*³³, jemuž byly od jara 1938 podřízeny všechny vojenské spolky nacistického Německa.³⁴ Nutno ovšem

- 26 AKPR, f. D – důležitě, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Dopis vrchního zemského rady v Prostějově Hugo Salmovi ze dne 16. června 1939, č. W 100 (orig. německy – překlad aut.)
- 27 MZA, f. NSDAP – místní skupina Letovice (dále jen G 360), k. 1, inv. č. 1, Ustanovení místní skupiny NSDAP v Letovicích.
- 28 Tamtéž, f. F 23, k. 441, Státní pozemkový úřad-dohody. Veselka se podepisoval až do roku 1938, od následujícího roku se ředitel podepisoval Weselka.
- 29 Tamtéž, Seznam funkcionářů 1939. Alois Weselka, člen NSDAP č. 81. Záznam z 20. června 1939.
- 30 *Národní archiv Praha* (dále jen NA), f. Německé státní občanství, fascikl A 4604, značka F 1, krabice 671, Fragebogen (dotazník k vyplnění německé národnosti) Huga Nikolause, Leopoldiny, Idy, Marie Elisabeth, Elisabeth a Huga, podepsaný všemi 29. 9. 1939. O Hugově psychickém rozpoložení vypovídá podpis, který připojil pod svůj Fragebogen a podepsal se rovněž za své nezletilé děti. Jeho podpis je velice roztřesený, téměř nečitelný. Jak Hugo po válce vypověděl, samotný akt podpisu Fragebogenů probíhal tak, že oberlandrát přinesl předvyplněný dotazník, který Hugo za jeho přítomnosti a na jeho nátlak podepsal.
- 31 Nacistická střední organizace, sdružující zaměstnance a zaměstnavatele. V rámci glajchšaltace v Německu si v květnu 1933 podřídila dosud svobodné odborové organizace včetně jejich majetku poté, co bylo zrušeno právo na stávkou. Její založení bylo legitimizováno zákonem o uspořádání národní práce (*Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit*) z 20. ledna 1934 a následně byla tato organizace přidružena k NSDAP. Úkolem DAF bylo integrovat německé zaměstnance do třetí říše.
- 32 Nacistická organizace, založená roku 1933, která měla podporovat německé osídlení slovanských území na východě.
- 33 Reichskrieger Bund nebo také Kyffhäuserbund byl založen již v 18. století jako střední organizace vojenských spolků a sdružoval bývalé vojáky. Výnosem Adolfa Hitlera se stal z vojenského spolku zglajchšaltovaný nacionálně socialistický vojenský spolek třetí říše. Jak se ocitl Hugo Salm-Reifferscheidt v tomto spolku, není jasné, neboť po jeho proměně v nacistický orgán mohl do jeho řad vstoupit pouze německý voják arijského původu, který bojoval ve Wehrmachtu, byl členem Waffen SS či nějaké policejní formace, což ovšem Salm nebyl.
- 34 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Vyšetřovací protokol Salmové Leopoldiny. Operativní materiál. Zpráva bezpečnostního referátu Okresního národního výboru v Boskovicích, 17. září 1945.

Dita Jelínková

zdůraznit, že členství v žádné z těchto organizací nebylo vázáno na členství v NSDAP, ale bylo důsledkem přihlášení se k německé národnosti a přijetí říšskoněmecké státní příslušnosti. Členem DAF byl Salm-Reifferscheidt stejně jako jeho choť – podle údajů ze zabavených kartoték Blockleitiera NSDAP Alfreda Tugemanna – od počátku ledna 1940³⁵, 1. ledna 1943 se stal členem svazu Bund deutscher Osten.³⁶ Hugo a Leopoldina Salm-Reifferscheidtovi měli registrační čísla členských karet 41 a 42, nicméně ve fondu NSDAP – místní skupina Letovice, kde jsou dnes dané archivní materiály uloženy – jejich karty chybí.³⁷

Ovšem o tom, že Hugo Salm ani jeho manželka a děti nechtěli vstoupit do NSDAP a zdráhali se přihlásit k německé národnosti, jednoznačně vypovídá listina letovické NSDAP. Na soupisu obyvatel z 20. června 1939 je u jména Huga, Leopoldíny a jejich dětí Elisabeth, Idy, Marie a Huga kolonka uvádějící členství v nacistické straně nevyplněna a po straně je rukou dopsáno: *nechce se přihlásit jako Němec*.³⁸ To ovšem zjevně nacistické úřady neuspokojilo a vedlo k zahájení nátlaku na Salm-Reifferscheidtovu rodinu.

Celá kauza měla svůj počátek u prostějovského vrchního zemského rady, doktora Bayerla. Systém oberlandrátů, respektive vrchních zemských radů byl vytvořen v oblasti místní říšské správy na základě Hitlerova výnosu o zřízení Protektorátu, v němž vyhradil Říši právo převzít kterýkoli obor správy a vytvořit si v dané oblasti svoje úřady. Oberlandráti přišli současně s okupační armádou a ihned zahájili činnost, ačkoliv po právní stránce bylo jejich postavení řešeno až později, a to především v nařízení o vybudování německé správy a o německé bezpečnostní policii z 1. září 1939. Na území Protektorátu bylo celkem devatenáct oberlandrátů, zahrnujících vždy tři až pět okresních hejtmanství, přičemž v čele každého stál vrchní zemský rada. Vrchní zemští radové byli jmenováni protektorem a jemu byli také odpovědní. V praxi se kompetence oberlandrátů vztahovala i na české obyvatelstvo. Kromě jiného měli faktický vliv na místní protektorátní orgány, vynucovali si odvolání českých úředníků a nahrazovali je německými a všestranně ovlivňovali jejich činnost.³⁹

35 MZA, f. G 360, k. 2, inv. č. 13, DAF.

36 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 3. prosince 1946. Funkcionáři Českého svazu pro spolupráci s Němci – výsledek šetření. Bund deutscher Osten se podílel na programu germanizace a budování opěrných bodů německví na Blanensku, Vyškovsku a Prostějovsku a na vypracování programů kolonizace „německého východního prostoru“, jaké byly uplatněny např. v případě Dražanské vrchoviny. BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 201. O Salm-Reifferscheidtově aktivním angažmá v této organizaci nejsou doklady a vzhledem k tomu, že v MZA chybí i členské karty, není možné ani jednoznačně říci, zda se Salm-Reifferscheidtovi na členské karty podepsali, či zda za jejich členstvím stál Adalbert Augustin – úředník Salm-Reifferscheidtovy továrny nebo spíše Alois Weselka, ředitel rájeckého velkostatku, oba členové BDO.

37 MZA, f. G 360, k. 2, inv. č. 23, Bund deutscher Osten. Kartotéka členů BDO 1939–1943. Kartotéka obsahuje 46 karet členů, z nichž chybí právě čísla 41 a 42, která podle údajů, jež obsahují archivní materiály uložené v ABS, konkrétně vyšetřovací svazek L. Salmové, měla patřit právě Salmovým, a také čísla karet 5 a 6. Nachází se zde ale členská karta Aloise Weselky a jeho ženy pod čísly 11 a 12.

38 MZA, f. G 360, Bevölkerungsverzeichniss, 20. 6. 1939, Block 3 (orig. německy – překlad aut.).

39 SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ, Ilona: *Geschichte der tschechischen öffentlichen Verwaltung*. Grin Verlag, Norderstedt 2011, s. 121.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

Vrchní zemský rada v Prostějově přesně v těchto intencích zbavil hraběte Belcrediho, generálního zplnomocněnce knížete Salm-Reifferscheidta, oprávnění spravovat jeho majetky a pro správu daného velkostatku s okamžitou platností dosadil důvěrníka v osobě zmíněného Aloise Weselky, a to s odůvodněním, že vlastník Hugo Salm-Reifferscheidt s ohledem na zdravotní stav není sám schopen spravovat svůj majetek, přičemž generální plnomocník a správce statků Belcredi byl z důvodu velkého finančního čerpání rovněž uznán nezpůsobilým vést řádně správu Salm-Reifferscheidtova velkostatku.⁴⁰ Zároveň Bayerl přikázal řediteli domény Weselkovi provést urychleně převzetí všech náležitostí od dosavadního zplnomocněnce Belcrediho a učinil ho osobně zodpovědného za další samostatné vedení správy velkostatku Huga Salm-Reifferscheidta.⁴¹ Opatření, jímž vrchní zemský rada zbavil Salm-Reifferscheidta práva spravovat své statky, bylo učiněno bezprostředně po jeho prohlášení, že se cítí být Čechem a je členem Národního souručenství. Tím odpověděl na výzvu, aby vstoupil do NSDAP – opatření tak v sobě nese stopy potrestání za odmítnutí loajality nacistické moci.

Proti omezení svých vlastnických práv podal Hugo Salm-Reifferscheidt 31. července téhož roku odvolání k protektorovi, přičemž doložil platnost svého členství v Národním souručenství, čímž se domáhal na území Protektorátu Čechy a Morava platného právního řádu, konkrétně článku 12 výnosu Vůdce a říšského kancléře z 16. března 1939.⁴² Salm-Reifferscheidt se na základě těchto skutečností odvolával proti zmíněnému rozhodnutí s tím, že neexistovaly žádné předpoklady, aby byla učiněna veřejnoprávní opatření ve vztahu k jeho majetku, která by bez předchozího řízení omezila jeho vlastnické právo. Rovněž se snažil dokázat, že Karel Belcredi je ve smyslu zákona⁴³ jím řádně určeným generálním plnomocníkem⁴⁴, podle něhož mu nikdo nemohl vypovědět plnou moc, kromě toho, který mu ji udělil, tedy vyjma jeho samotného – Huga Salm-Reifferscheidta. Ten ovšem Belcrediho rozhodně propouštět nechtěl, naopak v každém svém dopisu prezidentské kanceláři i protektorovi Neurathovi zdůrazňoval, že mu velmi záleží na tom, aby Belcredi mohl správu jeho statků i nadále vykonávat. Karel Belcredi spravoval blanensko-rájecké statky od roku 1926, převzal je silně zadlužené a nehybné. Během třinácti let své činnosti se mu podařilo

40 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Dopis Dr. Bayerla, vrchního zemského rady v Prostějově, adresovaný H. Salmovi, 28. června 1939.

41 Tamtéž, Opis dopisu vrchního zemského rady v Prostějově Bayerla Hugo Salmovi v Rájci n. S., č. j. 5675/39, 26. července 1939. Kopii dopisu zaslal Bayerl také Belcredi.

42 Právo platné nyní v Čechách a na Moravě zůstává v účinnosti, pokud neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší.

43 § 1008 Všeobecného občanského zákoníku (Österreich Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch). Všeobecný občanský zákoník byl vydán r. 1711, s platností od následujícího roku, jako císařský patent pro všechny země habsburské monarchie s výjimkou Uher. V českých zemích platil až do roku 1950, v části věnované pracovnímu právu až do r. 1966. Viz ROUČEK, František: *Československý občanský zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Československý kompas, Praha 1932, 2. doplněné vydání.

44 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Opis dopisu Hugo Salma Úřadu říšského protektora pro Čechy a Moravu v Praze, 28. srpna 1939.

Dita Jelínková

splatit značnou část dluhů, především dávky z majetku a další dlužné daně.⁴⁵ Kromě toho Salm-Reifferscheidt vděčil svému zplnomocněnci za průběh první pozemkové reformy, kdy mu, díky jeho vyjednávání, zůstal značný rozsah majetku.⁴⁶ Následně provedl Belcredi řadu investic, čímž modernizoval a racionalizoval výrobu a přispěl tak k již zmíněnému rozmachu velkostatku. Kromě toho vyzvedával Salm-Reifferscheidt Belcrediho snahy a intervence, které umožnily záchranu jeskyní Moravského krasu včetně propasti Macocha, objevené profesorem Absolonem.⁴⁷

Po podání odvolání byl Hugo Salm-Reifferscheidt úředně předvolán a bylo mu zcela nepokrytě sděleno, že jeho odvolání bude možné vyhovět pouze v tom případě, že se on i jeho rodina přihlásí k německé národnosti a že zatím byl povolen jen odkladný účinek.⁴⁸ Všechny Háchovy i vládní intervence v Salm-Reifferscheidtově věci ztroskotaly. Bylo mu jasně naznačeno, že nepodvolí-li se, obdrží Treuhänder bezodkladně příkaz ke zcizení všech jeho statků a pozemků ve prospěch vedoucího SS Himmlera, který v té době usiloval o získání Rájce nebo Bouzova, a že budou ihned propuštěni všichni čeští zaměstnanci, jejichž počet tehdy čítal více než 120 lidí, a že jejich rodiny budou internovány v Německu.⁴⁹ Starosta Rájce Rakovčík a právník Dolanský následně na Salm-Reifferscheidta naléhali, aby, když už není jiné cesty, tomuto požadavku vyhověl a vymínil si přitom alespoň ponechání české správy vykonávané i nadále dosavadním generálním plnomocníkem Karlem Belcredim. Zároveň ho údajně oba přesvědčovali, že jsou čeští vlastenci a že mu po válce dosvědčí, že požadavku a podmínce oberlandráta ohledně přiznání národnosti vyhověl jen na jejich prosby, aby zachránil Rájec a český kraj před Himmlerem a své české zaměstnance a jejich rodiny před propuštěním a internací.⁵⁰ Následně Hugo Salm-Reifferscheidt po čtyřměsíčním odporu a po ujištění, že mu bude povoleno vést nadále českou správu svých statků a ponechat všechny české zaměstnance ve svých službách, podlehl naléhání a přihlásil se k německé národnosti.

Je nutné zdůraznit, že byl pod neustálým tlakem, který se netýkal pouze otázky jeho přistoupení k německé národnosti, nýbrž i hrozby uvalení nucené správy na jeho velkostatky, což neohrožovalo pouze majetek rodiny Salm-Reifferscheidtů, ale i jeho zaměstnance a úředníky velkostatku. Možnost uvalení nucené správy byla v kompe-

45 MZA, f. F 23, k. 19, inv. č. 441, Státní pozemkový úřad – dohody.

46 Z původních 12 857 ha veškeré půdy zůstalo Salmovi po provedení pozemkové reformy pouze 288 hektarů, nicméně ze záboru byly vyjmuty a v jeho vlastnictví tedy zůstaly lesy a především téměř všechny průmyslové podniky, mj. pivovar se sladovnou, šamotová továrna, mlýn a cukrovar v Rájci, cihelny v Blansku a Doubravici nad Svitavou, mlýn a elektrárna v Blansku, mlýn a pila v Doubravici atd. Viz tamtéž.

47 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Seznam spisů týkající se věci: Salm-Reifferscheidt, Dopis Huga Salma protektorovi Neurathovi – podání odvolání proti rozhodnutí vrchního zemského rady v Prostějově, č. j. 5701/39, 31. června 1939.

48 Tamtéž.

49 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vyněti Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.

50 Tamtéž.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

tenci Pozemkového úřadu, který byl obsazen německými komisárními vedoucími již třetí den německé vlády v Čechách a na Moravě.⁵¹ Nucená správa znamenala v rámci velkoprostorového řízeného válečného hospodářství reglement, který spočíval v dosažení důvěrníka, respektive nuceného správce na dané velkostatky, jenž dohlížel na spravování majetku, přičemž měl ve věci správy majetku a disponování s ním zcela volnou ruku, mohl jej tedy prodat, zadlužit či rozprodat jeho mobiliář. Salm-Reifferscheidt byl správcem rodového majetku, což bylo ve šlechtickém prostředí vždy vnímáno nikoliv jako vlastnictví, nýbrž pouze opatrovnictví majetku, který je nutno zachovat a předat v pořádku dalším generacím. Hrozba nucené německé správy byla pro Huga Salm-Reifferscheidta poté, co se mu díky úspěšné činnosti plnomocníka Karla Belcrediho podařilo přivést velkostatek po krizových dvacátých letech k hospodářskému rozmachu, účinným nástrojem nátlaku. V jeho případě je prokazatelné, že vrchní zemský rada, který vytrvale naléhal na změnu jeho postoje, v případě nevyhovění upozorňoval na nepříznivé důsledky pro velkostatek.⁵² Do určité lhůty vyžadoval rozhodnutí v této záležitosti a Hugo Salm-Reifferscheidt koncem měsíce září 1939 jeho žádosti vyhověl.⁵³ K tomu, že zmíněnému nátlaku podlehl, jistě přispěl i fakt, že byl dlouhodobě nemocen a kvůli své chorobě nebyl schopen dalšího vyjednávání jak s úřady říšskými, tak i s místní správou.

Salm-Reifferscheidtova podmínka zachování české správy jeho velkostatků však po jeho přihlášení se k německé národnosti nebyla dodržena. Hugo Salm-Reifferscheidt tak prostřednictvím svého advokáta znovu žádal prezidenta Háchu o zakročení v této záležitosti, tedy aby nucený správce byl zbaven funkce a dosavadní generální plnomocník Belcredi mohl svou funkci vykonávat i nadále, jak mu bylo přislíbeno, když vyhověl naléhání a přihlásil se k německé národnosti.⁵⁴ Z toho důvodu se dostavil hrabě Belcredi, tedy dosavadní generální plnomocník Huga Salm-Reifferscheidta, doprovázený Salm-Reifferscheidtovým advokátem doktorem Dolanským, k prezidentu Háchovi a při vyžádané audienci vznesli opětovnou stížnost na provádění nátlaku na Salm-Reifferscheidtovou rodinu, na což Emil Hácha reagoval smluvením schůzky a návštěvou protektora Neuratha. Účelem návštěvy bylo docílit brzkého meritorního řešení celé záležitosti úřadem říšského protektora, dále zastavit do doby, než se tak stane, jakékoliv rozhodování o majetku knížete Salm-Reifferscheidta ze strany říšsko-německých podřízených úřadů, o čemž chtěli Karel Belcredi a Dolanský obdržet písemný doklad jakožto záruku, a případně dojednat návštěvu Belcrediho u protektora Neuratha.⁵⁵ Neurath prezidentu Háchovi slíbil uspíšené meritorní vyřízení a do té doby uložení odkladacího účinku. Návštěvu hraběte Belcrediho však Neurath odmítl, údajně pro nedostatek času, z čehož Belcredi vyvodil,

51 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 198.

52 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, č. j. 6516/39.

53 Tamtéž, Návrh dopisu státního prezidenta Háchy směřovaný K. von Neurathovi ze dne 18. října 1939.

54 Tamtéž, Dopis advokáta Judr. Vladimíra Dolanského Dr. Jiřímu Havelkovi, ministrowi dopravy, 16. října 1939.

55 Tamtéž, Záznam Františka Škarvana, zaměstnance prezidentské kanceláře, o návštěvě prezidenta Háchy u protektora Neuratha, č. j. 5675/39, 2. srpna 1939.

Dita Jelínková

že nemusí předávat správu majetku knížete Salm-Reifferscheidta do konečného rozhodnutí úřadu říšského protektora Neuratha.⁵⁶ Ovšem Hácha po dalších dvou měsících žádal písemnou formou Konstantina von Neuratha, aby byl uspíšen jeho příslib odkladného účinku ve věci jmenování nuceného správce Weselky.⁵⁷ Jak vyplývá z údajů Deutsche Arbeitsfront, jmenování důvěrníka bylo pravděpodobně skutečně odloženo, neboť v polovině září 1940 nebyl rájecký velkostatek evidovaný mezi těmi, které spravoval dosazený *Treuhänder*.⁵⁸ Přesto se však Salm-Reifferscheidtův velkostatek nuceně správě nevyhnul.⁵⁹

Stejně jako přihlášení se k německé národnosti neuchránila Salm-Reifferscheidtův majetek nucené správy, měla i další důsledky, které se dotkly rovněž jeho dětí, neboť ty by pak musely navštěvovat německé školy a stát se členy Hitlerjugend.⁶⁰ V právních poměrech platných v Protektorátu mělo přiznání říšské příslušnosti další dalekosáhlé důsledky. Vyplývala z toho jak příslušnost soudů a zčásti i správních úřadů, tak ve spojitosti s tím i jazykové usměrnění dotčené osoby, což se projevovalo právě i v otázce školní výchovy.⁶¹ Přestože Ida, Marie Elisabeth, Hugo i Elisabeth museli být přepsáni do německé školy, Hugo Salm-Reifferscheidt dbal, aby měli českou výchovu, a to prostřednictvím české vychovatelky Marie Veselé. I po své kapitulaci a přihlášení se k německé národnosti zůstal Hugo Salm-Reifferscheidt vnitřním přesvědčením Čech. Údajně podporoval české rodiny, jejichž členové byli zatčeni Gestapem,⁶² sabotoval válečné sbírky, poskytl na svém zámku úkryt osobám stíhaným Gestapem, blanenskému lékaři Kyzlinkovi a kuřimskému kaplanovi Pekárkovi.⁶³ Po celou dobu vynuceného přiznání k německé národnosti nepobíral nikdy zvýšené přiděly potravin, ani nepřijímal žádné oficiální německé návštěvy, stýkal se pouze s českými rodinami a po celou dobu války tvrději odmítal podepsat členství v NSDAP. Proto také byla v roce 1942 na jeho majetek nakonec uvalena nucená správa jako na osobu v německém smyslu nespolehlivou.⁶⁴

56 Tamtéž, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti, č. j. 5829/39, bez data. Prezident Hácha uřgoval Salmovu záležitost u Konstantina von Neuratha již 22. června 1939. Následně prezident Hácha poslal Konstantinu Neurathovi dopis, v němž ho žádal, aby ve věci zakročil a instruoval zmíněného zemského radu tak, aby tento nátlak ukončil, viz tamtéž, č. j. 5674/39.

57 Tamtéž, Nátlak na moravskou šlechtu, aby se přihlásila k německé národnosti. Vlastnoruční dopis prezidenta Emila Háchy o nátlaku na knížete Salma ve věci národnosti adresovaný protektoratu Neurathovi, č. j. 6516/39, 26. října 1939.

58 MZA, f. G 360, k. 2, inv. č. 13, DAF. Korespondence DAF z roku 1940. Záznam z 16. září 1940.

59 Můžeme se domnívat, že Salm-Reifferscheidtův velkostatek se stal cílem germanizačních plánů nacistů, spočívajících v budování souvislých kolonizačních pásem, a za tím účelem se ocitl na soupisu pozemkového vlastnictví v Protektorátu. Měl být k dispozici německým osídlencům, který předložil v únoru 1941 úřad říšského protektora pro zemědělství a výživu. Soupis uváděl vedle provozů ve vlastnictví státu, v nepřátelském vlastnictví a židovského majetku rovněž provozy, které z důvodu špatného obhospodařování byly převzaty do nucené správy. Pro usazování německých osídlenců měl být vybudován německý „územní koridor“, přičemž nejprve měly být tímto plánem postiženy právě Morava a Slezsko. Viz BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 201.

60 V Hitlerjugend byly organizovány dvě mladší děti, Marie Elisabeth od roku 1941 a Hugo od roku 1943. Viz ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Vyšetřovací protokol Salmové Leopoldiny. Operativní materiál. Zpráva bezpečnostního referátu Okresního národního výboru v Boskovicích, 17. září 1945.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

Souvislost prohlášení české šlechty v září 1939 s tlakem nacistů na přihlášení se k německé národnosti

Vrchní zemský rada v Prostějově nezůstal pouze u nátlaku na rodinu Salm-Reifferscheidta, nýbrž snažil se přimět k přihlášce k německé státní příslušnosti i rodinu Kálnoky, kterou přesvědčoval, že Protektorát bude zrušen a majetek šlechtických rodin, které se nepřihlásí k říšskoněmecké státní příslušnosti, bude zabaven k účelům kolonizace.⁶⁵ Kálnokovi se 15. března 1939 přihlásili k maďarské národnosti a následně se ocitli pod tlakem, aby přijali říšskou státní příslušnost.⁶⁶ První vynesená rozhodnutí o stanovení německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava se řídila směrnicemi říšského ministerstva vnitra z 29. března 1939, podle nichž přihlášení k německé národní příslušnosti je zcela zásadního významu, a proto může být za německého příslušníka považována i osoba „jiného kmene“, tedy i maďarského.⁶⁷

Nicméně Kálnoky nebyl u nacistických úřadů příliš dobře zapsán. Jak vyplývá z dochovaných materiálů, místní NSDAP nelibě nesla, že propustil německého polesného a na jeho místo přijal jiného, který byl označen jako *fanatický Čech*, což mohlo vyvolat ohrožení pracovních postů pěti Němců, zaměstnaných u Kálnokyho.⁶⁸ Kálnoky svým postupem odporoval německé germanizační politice v otázce zaměstnanosti. I na tento případ prezident Hácha upozorňoval dopisem protektora Neuratha: *Ačkoliv jsem si vědom, že se nejedná o žádný oficiální pokyn, považuji za nutné, aby Vaše Excellence věnovala pozornost tomuto případu, neboť se očividně jedná ze strany vrchního zemského rady v Prostějově o systematickou činnost.*⁶⁹

S případem Huga Salm-Reifferscheidta i dalších moravských i českých šlechticů, kteří byli oberlandráty, resp. vrchními zemskými rady tlačeni k přijetí německé

- 61 AKPR, f. T – tajné, Státní příslušnost, k. 209, sign. 234/41a, Dopisy ministra vnitra prezidentovi. Výtah z dopisu ministra vnitra ze dne 19. srpna 1941.
- 62 Anna Janoušková, Betty Fabušová, Josef Jirousek, Arnošt Mokřý, Alois Dvořáček, Marie Vašková a Jindřich Vašek. Viz ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.
- 63 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Operativní materiál, Protokol sepsaný dne 13. prosince 1945 u Místního národního výboru, bezpečnostní oddělení v Blansku s Aloisem Pekárkem, nar. 22. ledna 1915.
- 64 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.
- 65 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Hrabě a hraběnka Kálnoky – žádost o zakročení u p. říšského protektora, č. j. 5632/39. Manželé Kálnokovi navštívili 25. srpna 1939 v této věci protektorátního prezidenta Hácha a podali žádost o zakročení u říšského protektora.
- 66 MZA, f. G 360, k. 1, inv. č. 1, Dopis místní skupiny NSDAP v Letovicích adresovaný krajskému vedení NSDAP v Brně, 16. května 1939.
- 67 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 191.
- 68 MZA, f. G 360, k. 1, inv. č. 1, Dopis místní skupiny NSDAP v Letovicích adresovaný krajskému vedení NSDAP v Brně, 16. května 1939.
- 69 AKPR, f. D – důležité, Šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Dopis prezidenta Emila Háchy protektorovi Neurathovi ze dne 25. srpna 1939, č. j. 5632/39. Jak je patrné, Hácha tento dopis nadiktoval bezprostředně po návštěvě manželů Kálnokových.

Dita Jelínková

národnosti,⁷⁰ je úzce spojeno druhé prohlášení české šlechty z roku 1939. Po prohlášení, které předneslo několik zástupců šlechty v době ohrožení republiky v roce 1938⁷¹ prezidentu Edvardu Benešovi, obrátili se na prezidenta aristokraté českých zemí znovu.⁷² Tentokrát měla proklamace formu dopisu, jehož adresátem byl protektorátní prezident Emil Hácha. Na žádost Františka Kinského a Huga Strachwitze ho formuloval František Schwarzenberg, který zastupoval v rámci Národního souručenství mladou generaci.⁷³ Stalo se tak v době, kdy nacističtí okupanti začali mezi českou šlechtou lovit. Vycházeli z toho, že tito často přímí odpůrci republikanismu meziválečného Československa nebo lidé, které s ním smířilo pouze humanitní pojetí masarykovské demokracie, bude možné snadno získat pro podporu protektorátního režimu.⁷⁴

Kromě zástupců ze září 1938 a jiných česky cítících rodů připojili podpis i ti, kteří se sice v období první republiky nehlásili k češství, ale nesoúhlasili s pronásledováním šlechticů, jež se odmítali přes hrozby a nátlak hlásit k německému. Jedna z pasáží zmíněného prohlášení příslušníků šlechty se národnostní otázky přímo dotýká: *Při posledním sčítání lidu v Německé říši byla příslušnost k národnosti postavena na základ dobrovolného přiznání. Příslušné správní předpisy vycházejí ze zásady, že každý jest příslušníkem tobo národa, s nímž se cítí niterně spjat a k němuž se hlásí. Nepochybně se budou německé říšské orgány řídit touto zásadou i na zdejších území. V úplné shodě s národem německým, který žádá ode všech svých příslušníků přesné konání všech povinností vůči národní společenosti, jsou důvodně i český lid a česká šlechta přesvědčeni o své sounáležitosti. Vycházejíce z přesvědčení o jednotě našeho národa ve všech složkách a zejména o tom, že potomci někdejších spolutvůrců a nositelů české státnosti ještě mohou svému národu a své vlasti za všech poměrů platně posloužiti, chceme se vždy a za všech okolností hlásiti k českému národu.*⁷⁵

Vznik druhého prohlášení v roce 1939 má tedy zajímavé pozadí. Bylo reakcí na situaci, kdy byl na příslušníky šlechtických rodin ze strany nacistických úřadů vytvářen silný nátlak, aby se přihlásili k německému a získali říšské občanství.⁷⁶ Signa-

70 Tamtéž, Spis týkající se stejné věci u bývalého hraběte Kálnokyho z Moravy. Srv. ABS, f. Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (dále jen 304), sign. 304-4-4, Vyšetřování státní spolehlivosti. Bývalá šlechta. Alfons Paar, J. Podstatská-Lichtensteinová a Alois Sérenyi rovněž udávali nátlak oberlandrátů na své přihlášení k německé národnosti v době německé okupace. Srv. SCHWARZENBERG, Karel: *Knížecí život. Rozhovor s Karlem Hviždalou*. Prostor, Praha 2008, s. 23.

71 Prohlášení příslušníků historické šlechty, předané 17. září 1938 prezidentu E. Benešovi. Toto prohlášení předali Karel Schwarzenberg, Jan z Lobkovic, Z. R. Kinský, František Kinský, Zdeněk Kollowrat, Rudolf Czernin, Leopold Sternberg, W. Colloredo-Mansfeld, Karel Parish, Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz a Karel Belcredi. AKPR, f. D – důležité, Šlechta – česká šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Kopie prohlášení české šlechty ze září 1938.

72 Tamtéž, Kopie prohlášení české šlechty ze září 1939.

73 PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše*. Práh, Praha 1998, s. 201.

74 KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (krátká úvaha). In: MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*. Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1999, s. 253.

75 AKPR, f. D – důležité, Šlechta – česká šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Kopie prohlášení české šlechty ze září 1939.

76 Někteří německou národnost přijali, ať už šlo o původně německé, české, či francouzské rody. Stejně

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

táři tohoto textu se dobrovolně přihlásili k českému národu v době, kdy jim z opce pro českou národnost plynula jen rizika.⁷⁷ Byli stavěni před rozhodnutí, zda ohrozit majetkovou základnu a také své zaměstnance na velkostatech. V případě Huga Salm-Reifferscheidta šlo o úspěšný výsledek promyšleného a soustředěného tlaku, který Němci vytvářeli na Moravě, kde zamýšleli vytvořit jakési německé území.⁷⁸

Význam druhého manifestu tak překonává předchozí prohlášení z roku 1938, neboť zde zaznívá již jasné přihlášení se k národu, nikoli pouze ke státu. Šlechta tak v kritické době učinila jako integrální součást národní opozice. Neméně důležitou skutečností je počet příslušníků šlechty, který se pod prohlášení podepsal – šlo o devětašedesát osob, což je vzhledem k velice nízkému počtu příslušníků historické šlechty v tehdejší Československé republice úctyhodné číslo.⁷⁹ Ústřední otázkou druhého manifestu bylo, proč se určité rody považují na základě svobodného rozhodnutí za Čechy a české vlastence; reagovali tak na situaci po obsazení republiky, kdy Němci všem významným aristokratům nabídli německou příslušnost.⁸⁰

V dopise Emilu Háchovi mimo jiné stálo: *Šlechta byla, jako všude, svou podstatou, zřízením státním a jakožto celistvé společenství ušetřena národnostních sporů. Její politické povinnosti byly určovány službou Českému státu. Jádrem tohoto stavu vždy ovšem patřilo k českému národu netoliko kulturně, nýbrž krví i jazykem [...] Tato šlechta, původem a jazykově česká, tvořila panující nebo politickou vrstvu Českého státu před vznikem domu Rakouského i dlouho potom [...] Rody, které sdílely po staletí osudy českého národa a neodcizily se nikdy svému kmeni, musí i dnes býti počítány k národu, jehož krev v jejich žilách koluje. Vedle této rzye domácí šlechty přistěhovalo se průběhem dějin a usadilo se na území Českého státu mnoho rodin původu cizího, nikoli však pouze německého. Tyto rody [...] splynuly v krajích českého jazyka s národem tak, že jejich různý původ nemůže ničeho změnit na jejich nepopíratelné příslušnosti k české národní pospolitosti.*⁸¹

tak mezi těmi, kteří ji rezolutně odmítli, nalezneme jak příslušníky prastarých a kdysi více či méně vlivných českých rodů, tak i příslušníky rodů původně německých, italských, francouzských i anglický rod Parish. K německé národnosti se nakonec přihlásili nejen někteří Czerninové, Kinští, Lažanští, Harrachové a Kotzové, ale i původně francouzské rody Rohan, Beaufort a Buquoy. Viz MAŠEK, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. Mladá fronta, Praha 2003, 3. doplněné vydání, s. 7.

77 PUTNA, Martin C. (ed.): *Karel VI. Schwarzenberg. Torzo díla*. Torst, Praha 2007, s. 27.

78 Blíže k německým plánům na Moravě: GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha – Litomyšl, 2004, s. 87.

79 PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše*, s. 172.

80 Nacistická okupační moc podle výpovědi Karla Schwarzenberga zaujala jiný přístup k příslušníkům ústavověrné šlechty, která za Rakouska-Uherska uznávala platnost Prosinčové ústavy z roku 1867, a k šlechtě státoprávní, která tuto ústavu na říšské radě neratifikovala a soustavně ji odmítala. Z této opozice vůči monarchii v devatenáctém a na počátku dvacátého století odvozovaly německé úřady svůj postoj k historické šlechtě. Zatímco na příslušníky ústavověrné šlechty naléhaly, aby se přihlásili k německé národnosti a sloužili v německé armádě, i když se někteří z nich sami považovali za Čechy, vůči státoprávní šlechtě s podobnými požadavky vůbec nevystupovaly. Rodina Salmů náležela před rozpadem rakousko-uherské monarchie k ústavověrné frakci. Viz PUTNA, Martin C. (ed.): *Karel VI. Schwarzenberg*, s. 752.

81 AKPR, f. D – důležité, Šlechta – česká šlechta, k. 168, sign. D 3038/40, inv. č. 1124, Kopie prohlášení české šlechty ze září 1939.

Dita Jelínková

Prohlášení bylo předneseno na plénu vedení Národního souručenství, které v této době de facto suplovalo existenci rozpuštěného Národního shromáždění. Tato deklarace, která se stavěla za český stát a národ, odmítala německé občanství a tak přímo odporovala německé moci, přitom znamenala pro její signatáře značné nebezpečí. O to zajímavější je soupis těch, kdo se na základě dobových okolností považovali v době nacistické okupace za českou národní šlechtu.⁸² Většina signatářů první deklarace byla za svůj čin potrestána uvalením nucené správy na jejich majetek.⁸³ Slavnostní vyjádření oddanosti Benešovi využil Heydrich jako záminku pro vyhlášení nucené správy 12. února 1942, jejímž cílem bylo vytvořit prostor pro německé osídlení.⁸⁴ Nutno dodat, že Hugo Salm-Reifferscheidt se ani pod jedno ze zmíněných memorand nepodepsal. Je pravdou, že byl v té době již nemocen, nicméně mohl požádat některého ze signatářů, aby připojili podpis v zastoupení i za něho, jak to učinili jiní. Podpisová akce prohlášení české šlechty zasláného následně prezidentu Háchovi se uskutečnila v září 1939, tedy ve stejné době, kdy byl zahájen na Salm-Reifferscheidtovu rodinu nátlak ve věci přihlášení se k německé národnosti. V případě, že by memorandum signoval, dal by Salm-Reifferscheidt jasně najevo, že se počítá k českému národu. Nicméně Hugo Salm-Reifferscheidt vstoupil do Národního souručenství, organizace, která vedla s nacistickou mocí jakýsi dialog, přesto byl vydírán uvalením nucené správy, a ačkoliv právě ve snaze o záchranu majetku tomuto tlaku podlehl, nucené správě se nevyhnul. Mezi signatáři tohoto prohlášení byl však, mezi jinými, i Karel Belcredi, tedy generální plnomocník Huga Salm-Reifferscheidta. Ten, ačkoliv svůj podpis k prohlášení nepřipojil, ani na něm nijak neparticipoval, mohl být potrestán právě za své přátelské styky s Karlem Belcredim z Líšně. Karel Belcredi byl rovněž členem třicetičlenného výboru Českého svazu pro spolupráci s Němci, jehož ustavující schůze se konala na sklonku srpna 1939. Jednání tehdy zahájil náměstek vedoucího výboru Národního souručenství Nebeský, který oznámil, že NS je s Českým svazem pro spolupráci s Němci organizačně spjato. Úřad protektora však neměl k tomuto svazu důvěru. Německé úřady v něm viděly další únik od skutečné česko-německé spolupráce a Belcredi byl Němci považován za šovinistu, který nebyl nacistické moci loajální.⁸⁵

82 Byly to rody Baillet-Latour, Battaglia, Belcredi, Bubna z Litic, Colloredo-Mannsfeld, Czernin, Daczičský z Hesslowa, Dlauhoweský, Dobrzenský, Bořek-Dohalský, Hildprandt, Hrubý z Gelenj, Kálnoky, Kerssenbrock, Kolowrat-Krakowský, Lobkowicz, Mensdorff-Pouilly, Mladota, Nádherný, Paar, Pálffy, Podstatzky-Thonsern, Schoenborn, Schwarzenberg, Schlik, Serényi, Strachwitz, Thun-Hohenstein, Wratislav.

83 Viz dopis Heydricha Bormannovi o rozhodnutí uvalit nucenou správu na přední reprezentanty české šlechty z důvodu signování Prohlášení české šlechty z roku 1938. V pozůstalosti Karla VI. Schwarzenberga se našel opis Heydrichova dopisu Martinu Bormannovi z 16. května 1942. Viz PUTNA, Martin C. (ed.): *Karel VI. Schwarzenberg*, s. 27.

84 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 285.

85 PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše*, s. 141 a 223.

86 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.

87 MZA, f. Krajský národní výbor Brno (B 124), I.-II. manipulace – dodatky, k. 717.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

Od nucené správy k české národní správě

Po osvobození od německé okupace nucenou správu na Salm-Reifferscheidtově rájeckém velkostatku vystřídal česká národní správa, Salm-Reifferscheidt s rodinou byl internován ve dvou pokojích svého zámku, byly mu zastaveny veškeré příjmy z jeho majetku, který jim byl zabaven. Rodina se tak ocitla naprosto bez prostředků.⁸⁶ Dva měsíce po skončení druhé světové války byl dle vyhlášky ONV Boskovice z 27. července 1945 veškerý majetek rájeckých Salm-Reifferscheidtů zkonfiskován na základě tzv. Benešových dekretů č. 12/1945.⁸⁷ Veškerý majetek postupně přecházel do rukou nových vlastníků – přidělců v podobě soukromých osob, státu a jednotlivých národních podniků. Došlo tak k rozpadu významného hospodářsko-průmyslového celku.

Osudy rodiny Salm-Reifferscheidtů v právní a politické situaci v Československu po roce 1945

Důsledky svého přihlášení k německé národnosti Salm-Reifferscheidtovi pocítili záhy po osvobození – museli nosit potupné označení N, dostali méně potravinových lístků, jejich pošta byla cenzurována, návštěvy Salm-Reifferscheidtova právního zástupce mu byly povoleny pouze s úředním dozorem, Salm-Reifferscheidtovy děti, které v té době byly mladší čtrnácti let, nuceně pracovaly na polích a jeho nejstarší dcera Alžběta, dosud nezletilá, byla nasazena k ošetrovatelské službě do nemocnice, která byla nouzově zřízena ve škole v Rájci k léčbě tyfóvé epidemie.⁸⁸

Hugo a Leopoldina Salm-Reifferscheidtovi podali 14. června 1945 žádost o vynětí z protiněmeckých opatření, zejména z předpisů internačních a z předpisů o německých potravinových lístcích, s odvoláním především na chorobu Huga Salm-Reifferscheidta a jeho podvýživu v důsledku hladovění. Místní národní výbor v Rájci veškeré podané žádosti zamítl s tím, že poštovní zásilky nejsou zadržovány, na což Salm-Reifferscheidtovi ve své stížnosti rovněž upozorňovali, a ve věci potravinových lístků nemůže být vzhledem k tomu, že jsou Salm-Reifferscheidtovi vedeni jako Němci, učiněno rozhodnutí proti vládnímu nařízení ze dne 17. května 1945. S ohledem na zdravotní stav však Hugo Salm-Reifferscheidt dostal následně pro svou osobu přiděleny tzv. české potravinové lístky, proti čemuž se ovšem podle tajných spisů Státní bezpečnosti zvedla v obci vlna nevole, na kterou reagovalo ministerstvo vnitra svolením, aby mu MNV ve vlastní kompetenci české lístky opět odebral.⁸⁹ Všechny podané žádosti tak byly považovány za vyřízené s tím, že není možné pro Salm-Reifferscheidtovu rodinu učinit výjimku.⁹⁰ Takové rozhodnutí bylo v poválečné atmosféře pochopitelné, navíc Místní národní výbor v Rájci včetně jeho bezpečnostního oddělení byl

88 ABS, f. 305, sign. 305-337-5, Memorandum v záležitosti vynětí Hugona Salm-Reifferscheidta, velkostatkáře v Rájci n. Svitavou, a jeho choti Leopoldiny, roz. Mensdorff-Pouilly, z předpisů o Němcích, signované dr. Pavlem Krippnerem, 31. srpna 1945.

89 Tamtéž, sign. 305-501-2, Záznam ústředny státní bezpečnosti při Ministerstvu vnitra k čj. Ústb - 10.543/1948 ze dne 12. června 1948. Podpis nečitelný.

90 Tamtéž, sign. 305-337-5, Rozhodnutí bezpečnostního oddělení místního výboru v Rájci z 10. srpna 1945 č. j. 839/45.

Dita Jelínková

obsazen výhradně komunisty. Proti tomuto rozhodnutí podali Hugo a Leopoldina Salm-Reifferscheidtovi odvolání a stížnost k Okresnímu národnímu výboru v Boskovicích. Napadli rozhodnutí Místního národního výboru v Rájci, respektive jeho bezpečnostního oddělení, neboť nebyl oprávněn k vynesení rozhodnutí, a to zejména v případě žádostí podaných Salm-Reifferscheidtovými rovněž u Okresního národního výboru v Boskovicích, který jako jediný měl právo rozhodovat v této záležitosti, a to po případném vyslechnutí návrhu místního národního výboru. Napadli tedy vadnost rozhodnutí, neboť orgán, který jej vydal, k tomu nebyl oprávněn. Hugo Salm-Reifferscheidt se znovu snažil získat povolení k přiznání české národnosti, přičemž demonstroval svůj předchozí český postoj tím, že se hlásil jako důstojník do československé armády již v roce 1918, v březnu následujícího roku se přihlásil do bojů v Maďarsku. Zdůrazňoval, že národnost německou při sčítání lidu v roce 1930 uvedl pouze z toho důvodu, že nebylo možné přiznat národnost jím svobodně zvolenou, nýbrž objektivně zděděnou, a že českou národnost demonstrativně a úředně přiznal ihned po německé okupaci vstupem do Národního souručenství. Zdůraznil, že *české národnosti se byl za Protektorátu nucen vzdát za takových okolností, které dekret prezidenta č. 33/1945 v § 1 odst. 4 z 2. srpna 1945 považoval za omluvitelné a osoby, které takovému nátlaku podlehly, neposuzoval jako Němce*.⁹¹ Dále ve svém odvolání zdůraznil, že se německému tlaku na podání přihlášky k německé národnosti podvolil, aby zachránil český kraj před poněmčením, bídou a internací, o čemž ve své žádosti o vyjmutí své rodiny z nařízení o Němcích podal četné důkazy. Ty však byly ignorovány a nedošlo ani k výslechu svědků, kteří by tuto skutečnost mohli potvrdit. Uváděl také, že nucená správa, která byla na jeho velkostatek uvalena, byla důsledkem vytrvalého odmítání přihlášky do NSDAP a projevovaného přátelství k Čechům. Byla, jak uváděl, vyvrcholem teroru nacistického ředitele Aloise Weselky. Zároveň upozorňoval na obzvláštní zásluhy svého rodu o český národ, jeho kulturu a hospodářský rozkvět.⁹² Výše uvedené skutečnosti Salm-Reifferscheidtovi potvrdila 21. srpna 1945 část jeho bývalých zaměstnanců.⁹³

Za Salm-Reifferscheidtovu rodinu intervenoval také brněnský právní zástupce Karel Krippner, a to přímo na ministerstvu vnitra 19. listopadu 1945, kde vznesl stížnost proti konfiskaci Salm-Reifferscheidtova majetku a zároveň zde pronesl, že bude intervenovat u britského velvyslanectví, neboť Leopoldina Salm-Reifferscheidtová byla sestřenicí anglického krále. Na tomto základě nechalo ministerstvo vnitra Krippnera i manžele Salm-Reifferscheidtovy sledovat.⁹⁴ Krippnerovy námitky proti konfiskaci zemědělské půdy jeho klienta se opíraly o odstavec 2 § 1 prezidentského

91 Tamtéž, Odvolání a stížnost Hugona a Leopoldiny Salm-Reifferscheidt k okresnímu národnímu výboru v Boskovicích proti vyřízení bezpečnostního oddělení místního národního výboru v Rájci z 1. září 1945.

92 Tamtéž.

93 Tamtéž, Potvrzení deseti bývalých zaměstnanců velkostatku Rájec Hugona Salm-Reifferscheidt adresované okresnímu národnímu výboru v Boskovicích ze dne 21. srpna 1945. Opis potvrzený okresním soudem v Brně a kolkem 27. srpna 1945.

94 ABS, f. 305, sign. 305-501-2, Záznam ústředny státní bezpečnosti při Ministerstvu vnitra k č. j. Ústb - 10.543/1948 ze dne 12. června 1948. Podpis nečitelný.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

deketru č. 12/1945⁹⁵, jehož se dovolával s tím, že aktivní činnost v bojích za zachování celistvosti a osvobození Československa není v dekretu časově vymezena, čímž se snažil Salm-Reifferscheidtovu účast v československé armádě v bojích na Slovensku v roce 1919 uplatnit jako základ výjimky z konfiskace. Není nutné dodávat, že marně.

Hugo Salm-Reifferscheidt byl do roku 1945 kromě rájeckého velkostatku majitelem rovněž šamotové továrny a elektrárny v Rájci a Blansku, které rovněž podléhaly poválečnému šetření na základě dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Jak vyplývá z vyšetřovacích spisů Státní bezpečnosti ve věci bývalé Salm-Reifferscheidtovy továrny, byla založena jako firma česká, která až od léta 1940 byla označována za firmu německou, což vyplývalo z nabytí německé, respektive říšské státní příslušnosti jejího majitele Huga Salm-Reifferscheidta k 30. srpnu 1940. Ve vedení firmy se ani poté poměry nezměnily, neboť všichni zaměstnanci továrny byli české národnosti, správce elektrárny Leopold Linkensedr z Blanska byl rovněž Čech. Firma měla před 29. zářím 1938 jednací řeč českou, v době německé okupace pak německo-českou. To souviselo s nařízením protektorátní vlády, která 23. července 1939 musela na doporučení říšského protektora z 24. června 1939 vydat nové jazykové zákony. Veškerý písemný styk s německými úřady se musel odbyvat v němčině, styk mezi ústředními protektorátními úřady dvojjazyčně.⁹⁶

V době od 28. října 1918 do 30. října 1945 podle šetření nevyvíjela firma žádnou činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky. Všichni zaměstnanci byli v tomto období české národnosti a jako takoví se během nacistické okupace chovali, firma tedy germanizaci nenadržovala.⁹⁷ Přestože se majitel elektrárny ani jeho zaměstnanci nezachovali vůči československé republice nebo československému národu během Protektorátu nepřátelsky, nebyla uznána výjimka uvedená v § 7 odst. 1 b dekretu č. 100/1945⁹⁸, neboť majitel *čsl. republice věren nezůstal, neb se přibhlásil k německé národnosti a stal se německým státním příslušníkem, proti národu českému a slovenskému nepodnikl však žádnou otevřenou persekuci. Bojů za osvobození republiky se nezúčastnil, pod nacistickým nebo fašistickým terorem netrpěl.*⁹⁹ Nicméně majiteli podniku nebylo prokázáno, že by vyvíjel jakoukoliv činnost namířenou proti svrchovanosti státu, k takové činnosti nikoho jiného nepodněcoval a nebylo proti němu tedy zahájeno vyšetřování. Salm-Reifferscheidtovi se ale vytýkalo, že i za první republiky, kdy se ve velkostatku úřadovalo česky, zaměstnával několik vedoucích úředníků,

95 Osobám německé a maďarské národnosti, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky, se zemědělský majetek podle odstavce 1 nekonfiskuje.

96 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*, s. 195.

97 ABS, f. 305, sign. 305-501-2, Šetření Hugona Salm-Reifferscheidta a elektrárny v Blansku a Rájci n. Svitavou podle § 7 dekretu prezidenta č. 100/1945 Sb. prováděné oblastní úřadovnou StB v Brně 25. srpna 1948.

98 Výjimka udělovaná osobám německé nebo maďarské národnosti, pokud zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému, činně se zúčastnily boje za její osvobození nebo trpěly pod fašistickým nebo nacistickým terorem.

99 ABS, f. 305, sign. 305-501-2, Šetření Hugona Salm-Reifferscheidta a elektrárny v Blansku a Rájci n. Svitavou podle § 7 dekretu prezidenta č. 100/1945 Sb. prováděné oblastní úřadovnou StB v Brně 25. srpna 1948.

Dita Jelínková

kteří se sice hlásili k československé národnosti, ale na počátku okupace ihned přestoupili k Němcům, což byl případ již zmíněného Aloise Veselky, resp. Weselky. Ačkoliv podle spisů StB nebyl Hugo Salm-Reifferscheidt viněn závadným chováním vůči Československu, trpěl však v období od 21. května 1938 do 30. října 1945 takovou činnost u německých úředníků a *neodstranil je z vedoucích míst podniku*.¹⁰⁰ Tato výtka nebyla ovšem zcela relevantní, a to z několika důvodů. Bylo známo, že zdravotní stav Huga byl od roku 1938 již natolik vážný, že mu v podstatě neumožňoval opouštět lůžko, dále že se Hugo do správy velkostatku ani ve dvacátých letech téměř nezapojoval a nechával vše, co souviselo s jeho řízením, v plné pravomoci Karla Belcrediho, a nakonec politická situace po roce 1939, kdy rájecký velkostatek ovládal německý *Treuhänder*, neumožňovala, aby Hugo Salm-Reifferscheidt jako majitel ovlivňoval personální politiku svého velkostatku, a navíc že by propouštěl nacistického důvěrníka, který byl k výkonu své činnosti zmocněn nacistickými úřady.

Vyšetřování na základě § 7 dekretu č. 100/1945 se dotklo i Salm-Reifferscheidtovy továrny na šamotové zboží a doly, jejichž správa stejně jako jednacím řeč byla rovněž až do roku 1940 česká. Na sklonku května 1940 nařídil Alois Weselka, někdejší ředitel Salm-Reifferscheidtova velkostatku, aby se zavedla do všech podniků jednacím řeč německá, jakož i německé úřadování a veškerá písemná agenda. Podle šetření Státní bezpečnosti bylo zjištěno, že firma v letech 1918–1945 nevyvíjela protistátní činnost, k takové činnosti nepodněcovala, ani k ní nespádala žádná osoba. Za nacistické okupace pracovala pro německé vojenské dodávky, v období od května 1938 do října 1945 zaměstnávala německé vedoucí úředníky, a to ředitele Adalberta Augustina, člena SA, následně ředitele Maxe Zahna, který byl Blockleiterem místní NSDAP a členem SA.¹⁰¹ Stejně jako Salm-Reifferscheidtova elektrárna, ani šamotová továrna nevyvíjela žádnou protistátní činnost, ale její majitel Hugo Salm-Reifferscheidt byl viněn z toho, že nezamezil, aby v továrně pracovaly výše zmíněné osoby, které se po okupaci staly ochotnými přísluhořači nacistického režimu. Ředitel Adalbert Augustin v roce 1938 uprchl před mobilizací do Rakouska, aby se vyhnul vojenské službě k obraně československého státu, a vrátil se zpět na Moravu teprve poté, co byla za druhé republiky vyhlášena amnestie. Po návratu stanul údajně opět ve vedení továrny, v němž ho následně vystřídal Zahn. V roce 1941 byla na šamotovou továrnu uvalena německá nucená správa, do vedení byl dosazen říšský Němec Rudolf Schulze a po něm od roku 1943 říšský Němec Wolfgang Müller. Oba na konci války uprchli do zahraničí.¹⁰² Ani v tomto případě se na Huga Salm-Reifferscheidta nevztahovala výjimka uvedená v § 7 prezidentského dekretu č. 100/1945, neboť se přihlásil k německé národnosti, od 30. srpna 1940 byl německým státním příslušníkem, a ačkoliv se během nacistické okupace nijak neprovinil na československém národu, poválečné vyšetřovací úřady neuznaly, že by jakkoli trpěl pod nacistickou mocí, a vzhledem ke svému zdravotnímu stavu se ani žádným způsobem nemohl účastnit bojů za osvobození republiky. Na základě poválečných šetření

100 Tamtéž.

101 Tamtéž, sign. 305-501-5, Vyšetřování šamotové továrny Hugo Salm-Reifferscheidta. Opis Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně, 11. června 1948. Č.j. 14620/48.

102 Tamtéž.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

ovšem proti Hugo Salm-Reifferscheidtovi ani jeho choti Leopoldině nebylo vzneseno žádné obvinění.

Státní bezpečnost se zabývala také osobou Karla Belcrediho, který byl od roku 1926 až do roku 1941 generálním plnomocníkem na velkostatku Huga Salm-Reifferscheidta, a podle stanice SNB v Rájci se v době první československé republiky choval z národnostního hlediska nezávadně až na to, že za jeho působení ve funkci plnomocníka byli přijati vedoucí úředníci velkostatku německé národnosti. Proti Karlu Belcredimu bylo ale po roce 1945 vzneseno obvinění, a to zejména kvůli jeho činnosti ve Svazu pro spolupráci s Němci, v němž byl předsedou moravské zemské skupiny a zároveň místopředsedou ústředního výboru¹⁰³, ovšem počátkem října 1946 bylo zastaveno. Důvodem pro ustavení vyšetřování byla skutečnost, že v této funkci neměl vliv, který by byl předpokladem pro odsouzení ve smyslu směrnic k dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb.¹⁰⁴, a protože se v této funkci nedopustil ničeho, co by odporovalo správnému postoji Čecha za okupace. Navíc byl Karel Belcredi funkcionářem pouze přípravného výboru dané organizace, k jehož ustavení vůbec nedošlo a jenž byl usnesením z 9. září 1942 zrušen.¹⁰⁵ Jeho spis byl postoupen trestní komisi Ústředního národního výboru, kde bylo proti němu vedeno trestní řízení, které bylo počátkem března 1947 rovněž zastaveno. Belcredi spolu se ženou Terezií a desetiletým synem Egbertem emigroval v polovině dubna 1948 do Rakouska, v důsledku čehož bylo proti němu, jako národně a státně nespolehlivému, počátkem září 1948 znovu vzneseno obvinění.¹⁰⁶

Kvůli své činnosti v Českém svazu pro spolupráci s Němci byl vyšetřován rovněž Pavel Krippner, výše uvedený Salm-Reifferscheidtův právní zástupce, v letech 1938 až do své rezignace v roce 1943 prezident advokátní komory v Brně. Krippner byl za Protektorátu členem ústředního výboru Národního souručenství a je tedy dost pravděpodobné, že v roce 1939 ze své pozice dopomohl spolu s Belcredim Hugovi Salm-Reifferscheidtovi k členství v NS, ačkoliv se v roce 1930 přihlásil k německé národnosti, což odporovalo základním požadavkům na vstup do Národního souručenství. Důvodem pro Krippnerovo vyšetřování se stala zpráva bývalého policejního

103 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Kanceláře prezidenta republiky o reorganizaci přípravného výboru Českého svazu pro spolupráci s Němci, 18. května 1940. Výbor byl kromě předsedy Jana Fouska složen z padesáti osob, a to pětadvaceti z Čech a stejného počtu z Moravy.

104 Dekret č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti, vydaný 27. října 1945, zvaný též malý retribuční dekret nebo malý dekret, je jedním z tzv. retribučních dekretů, které byly vydány v roce 1945 za účelem přísnějšího potrestání zločinů okupantů, kolaborantů a domácích zrádců a zároveň umožnily retroaktivně postihnout i další činy, jež podle dosavadního československého práva trestné nebyly.

105 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 4. února 1948. Funkcionáři Českého svazu pro spolupráci s Němci – výsledek šetření.

106 Po osvobození bylo proti Karlu Belcredimu zavedeno trestní řízení u MLS v Brně pod číslem Lst 38/41/46 pro funkce ve Svazu pro spolupráci s Němci. Trestní řízení u trestní komise bylo vedeno pod číslem Nč 1316/46. Znovu bylo vzneseno obvinění 7. září 1948 pod číslem 15.203/48 státním zastupitelstvím v Brně. Viz ABS, f. 305, sign. 305-501-5, Opis Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně, 11. června 1948, č. j. 14620/48. Srv. Tamtéž, Zpráva Krajského velitelství státní bezpečnosti v Brně z 3. května 1949.

Dita Jelínková

ředitelství, pojatá v roce 1939 do politické evidence a uvádějící, že dr. Krippner byl přijat do Národního souručenství jako člen Vlajky. Tato informace byla ale zavádějící. Podle zjištění Státní bezpečnosti byl Krippner jmenován členem ústředního výboru NS na základě vlastní žádosti a naléhání, poněvadž údajně těžce nesl, že nebyl do výboru jmenován žádný zástupce advokátního stavu, a intervenoval z toho důvodu u vedoucích představitelů NS i u prezidenta Háchy. Josef Nebeský, někdejší předseda Národního souručenství naproti tomu uvedl, že Krippner byl povolán do Souručenství jako právní znalec.¹⁰⁷ Krippner byl rovněž místopředsedou přípravného výboru Moravské zemské skupiny Českého svazu pro spolupráci s Němci od 18. května 1940 do roku 1942, kdy výkonný výbor na své funkce rezignoval a kdy byla uvedená organizace rozpuštěna. Po roce 1945 vydal Zemský národní výbor v Brně po prošetření činnosti výkonného výboru osvědčení, že jeho činnost byla nezávadná. Rovněž bylo Krippnerovi počátkem června 1945 vydáno osvědčení o národní spolehlivosti.¹⁰⁸

Prověřování národní, státní a politické spolehlivosti po roce 1945

Národní, státní a politickou spolehlivost prověřovaly po roce 1945 komise, které vydávaly či případně zamítaly osvědčení nutné k prokázání nezávadného postoje během nacistické okupace. Smyslem těchto osvědčení o národní, státní a politické spolehlivosti, který byl vtělen do programu vlády z 5. dubna 1945, bylo *odhalit a vykořenit nacismus a fašismus politicky i morálně do všech důsledků a potrestat všechny ty, kteří k porobě vlasti a nacistickým zločinům jakkoli přispěli, pomohli nebo přísluhovali a zpronevěřili se svým občanským a národním povinnostem*.¹⁰⁹ Za osoby státně nespolehlivé tak byly považovány osoby německé a maďarské národnosti bez rozdílu státní příslušnosti a bez zřetele na to, zda vyvíjely nějakou činnost státu nepřátelskou či nikoliv, nebo osoby bez ohledu na národnost, které vyvíjely protistátní činnost. S výjimkou účasti ve Vlajce, Úderných oddílech Hlinkovy gardy a Rodobraně nebyla účast v dalších organizacích považována a priori za znak státní nespolehlivosti, pokud daná osoba nevykonávala vedoucí funkce.

Poněkud odchýlné vymezení okruhu osob státně nespolehlivých obsahoval ústavní dekret č. 33/1945 o úpravě státního občanství osob národnosti německé a maďarské a udával, že pokud tyto osoby přijaly po 21. květnu 1938 německou národnost, avšak učinily tak pod nátlakem, nemusí být považovány za státně nespolehlivé. Tento dekret totiž uznával tzv. antifašisty, tj. osoby německé nebo maďarské národnosti, které prokázaly, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národu českému a slovenskému, a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým či fašistickým terorem, a zaručil těmto osobám zachování státního občanství.¹¹⁰

107 Tamtéž, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 4. února 1948. Funkcionáři Českého svazu pro spolupráci s Němci – výsledek šetření. JUDr. Pavel Krippner. 24. července 1947.

108 Tamtéž, 3. prosince 1946.

109 ABS, f. 304, sign. 304-4-5, Definice národní a státní spolehlivosti.

110 Tamtéž.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

Pro Huga Salm-Reifferscheidta a jeho poválečné postavení bylo zásadní následující ustanovení, v němž se říkalo: *Státně nespolehlivými ukázaly se také osoby, které, aniž samy vyvíjely nějakou činnost pozitivní, umožnily pouhým nekonáním svých vlasteneckých a národních povinností jakoukoliv z vypočtených činností svých zaměstnanců, pokud jimi byly osoby, spravující jejich majetek nebo podnik [...]*¹¹¹ Tímto ustanovením se tedy postihovala i pouhá nečinnost, nicméně bylo nutné prokázat, že majiteli bylo známo, že správce jeho majetku nebo podniku vyvíjí onu činnost a že úmyslně opomenul zakročit.

Prokázání úmyslu je pochopitelně velmi problematické. Navíc v případě Huga Salm-Reifferscheidta bylo obecně známo, že jeho zdravotní stav po celou dobu okupace neumožňoval, aby se jakkoliv angažoval, neboť byl upoután na lůžko na zámku v Rájci a denně navštěvován lékařem Kyzlinkem. Po celou dobu okupace nijak politicky ani veřejně nevystupoval a nezapojoval se ani do řízení svého velkostatku, poněvadž dohled nad ním měl jeho dlouholetý plnomocník Karel Belcredi, ovšem od roku 1938 byl velkostatek fakticky ovládnán nacistickým důvěrníkem Weselkou a od roku 1941 na něj byla uvalena nucená správa, což jakékoliv Salm-Reifferscheidtovo rozhodování či ovlivňování personální politiky zcela vyloučilo.

V rámci poválečného vyšetřování proti Salm-Reifferscheidtovi a jeho rodině nebyly zjištěny žádné skutečnosti, že by někoho z českých obyvatel v Rájci nebo okolí udal nebo že by nechal někoho německými úřady pronásledovat. V době osvobození Rájce 9. května 1945 žádný člen Salm-Reifferscheidtovy rodiny neuprchl. Salm-Reifferscheidtovi nebyli po osvobození v internačním táboře, nicméně rodina byla zbavena svobody a internována v zámku. V zámeckém parku byl v červnu 1945 zřízen zajatecký tábor pro německé a maďarské vojáky, na zámku se pak ubytovalo ruské velitelství zajateckého tábora, přičemž Salm-Reifferscheidtovi údajně s ruskými důstojníky udržovali přátelský styk.¹¹²

Po osvobození Salm-Reifferscheidtovi prostřednictvím právního zástupce Krippnera požádali o československé státní občanství. Místní národní výbor se 18. května 1945 jednomyslně usnesl, že Salm-Reifferscheidtovo čestné občanství v Rájci, které mu pro jeho zvláštní zásluhy bylo uděleno v roce 1920, bude zrušeno kvůli jeho německé národnosti. 13. září 1945 mu vrchní strážmistr Bartoň v přítomnosti obecního zřízení Skácela předložil ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého občanství a výslovně ho upozornil, že z jeho žádosti se bude projednávat pouze záležitost týkající se vyjmutí z opatření o Němcích.¹¹³ Na dalších schůzích MNV bylo rozhodnuto, že rodina Salm-Reifferscheidtova byla vyjmuta z nařízení o Němcích. Hugo Salm-Reifferscheidt obdržel od ministerstva vnitra osvědčení B, stejně jako Leopoldina a jejich děti.¹¹⁴ K tomuto závěru pravděpodobně přispěla

111 Tamtéž.

112 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 4. února 1948.

113 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Vyšetřovací protokol Salmové Leopoldiny. Operativní materiál. Zpráva bezpečnostního referátu Okresního národního výboru v Boskovicích, 17. září 1945.

114 ABS, f. 305, sign. 305-182-2, Zpráva Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Brně ze dne 4. února 1948. Funkcionáři Českého svazu pro spolupráci s Němci – výsledek šetření. JUDr. Pavel Krippner. Srv. GLASSHEIM, Eagle: *Noble nationalists. The transformation of the bohemian aristocracy*. Harvard University Press, Cambridge, MA – Londýn 2005, s. 214.

Dita Jelínková

svědectví několika osob, jimž měl Hugo Salm-Reifferscheidt v době nacistické okupace pomoci. Vedle lékaře Kyzlinka šlo o kaplana Aloise Pekárka, který byl v dubnu 1945 zatčen Gestapem, během několika hodin postaven před válečný soud a odsouzen k smrti provazem. Z vazby se mu podařilo oknem propašovat moták adresovaný rájeckému faráři Tenerovi, v němž žádal o přijetí svatých svátostí. Farář se o to pokusil žádat, nicméně byl příkře odmítnut. Odebral se tedy na rájecký zámek, kde požádal o pomoc Leopoldinu Salm-Reifferscheidtovou. Tě se mu také od ní dostalo, neboť v té době byli na zámku ubytováni němečtí důstojníci štábu. Na tuto přímluvu byl Alois Pekárek z vazby propuštěn a odvezen na Salm-Reifferscheidtův zámek, kde pobýval až do osvobození.¹¹⁵

Jak již bylo řečeno, Hugo Salm-Reifferscheidt po ukončení války žádal o osvědčení o národní spolehlivosti a navrácení československého občanství. Vzhledem k výše uvedeným okolnostem přidělování osvědčení o národní spolehlivosti mu toto potvrzení nebylo vydáno, nicméně mu bylo vydáno prozatímní potvrzení o udělení československého státního občanství. Není ovšem jisté, zda by mu bylo na základě tohoto prozatímního osvědčení vystaveno řádné potvrzení o nabytí plnoprávného československého občanství, jak dosvědčuje případ J. Podstatské-Lichtensteinové z Velkého Meziříčí. Tě bylo vydáno osvědčení o státní spolehlivosti, ovšem následně bylo místním národním výborem zrušeno, a to především kvůli jejímu přihlášení se k německé národnosti v červenci 1940 a následném placení příspěvků pro Bund deutscher Osten, což její případ spojovalo s okolnostmi Salm-Reifferscheidtova případu.¹¹⁶ Než však bylo v jeho věci učiněno konečné rozhodnutí, Hugo Salm-Reifferscheidt dne 2. března 1946 zemřel a jeho případ tím byl uzavřen, aniž by se jím vyšetřovací komise dále zabývala. Nutno ovšem dodat, že ostatní příslušníci jeho rodiny, kteří zůstali po válce v Československu, tj. manželka a tři děti, československé státní občanství nabyli zpět, ačkoliv až roku 1953.¹¹⁷

Osudy rodiny Salm-Reifferscheidt po roce 1945

Dcera Ida, provdaná Schöllerová¹¹⁸, opustila Československo již na sklonku války. Důvodem pro její rychlý odchod ze země byla pravděpodobně činnost jejího muže, rovněž šlechtického původu, během druhé světové války, neboť byl německým leteckým důstojníkem Wehrmachtu.¹¹⁹ Dcera Elisabeth, provdaná Hartigová,¹²⁰ se dostala

115 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Operativní materiál. Protokol sepsaný dne 13. prosince 1945 u Místního národního výboru, bezpečnostní oddělení v Blansku s Aloisem Pekárkem, nar. 22. ledna 1915.

116 ABS, f. 304, sign. 304-4-5, J. Podstatská-Lichtensteinová – Vel. Meziříčí – udělení čs. stát. občanství.

117 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Okresní oddělení Ministerstva vnitra Blansko (dále OO-MV Blansko). Zpráva z prvopočátečního materiálu na Salmová Leopoldina, 9. března 1956.

118 Narodena 17. října 1921.

119 V některých dokumentech ABS se objevuje informace, že Schöller byl posléze členem jednotek SS v Rájci. Srv. ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Osobní vyšetřovací svazek č. 479/58 proti Leopoldině Salmové. Otázkou je, do jaké míry je tato informace věrohodná. Proti pravdivosti svědčí, že Ida s manželem na konci války Československo legálně opustili, dokumenty výslovně mluví o tom,

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

z Československa za pomoci britského vyslanectví v Praze záhy po únoru 1948. Během padesátých let žila v Československu tedy již jen Leopoldina Salm-Reifferscheidtová se synem Hugem a rovněž dcera Marie, provdaná Čubuková,¹²¹ která byla zaměstnaná u ČSAD v Brně. Její manžel Jiří Čubuk studoval medicínu v Brně, z které byl ve druhém ročníku vyloučen. Od května 1948 byl členem KSČ, nicméně *pro svůj špatný poměr k lidově demokratickému zřízení a KSČ* byl v roce 1950 ze strany vyloučen. V říjnu 1957 vyjela Marie se svým manželem Jiřím Čbukem na zájezd do Bulharska, odkud se nevrátili.¹²²

Leopoldina Salm-Reifferscheidtová žádala v roce 1946 o souhlas k vystěhování do Rakouska, kde už žila její dcer Ida, ale svolení nezískala.¹²³ V červnu 1956 byl nasazen na Leopoldinu a Huga v rámci akce „Bývalí lidé“ spolupracovník StB „Ostříž“, který u nich požíval důvěry, neboť dříve vyučoval Huga angličtině. V agenturní zprávě o Leopoldině uvedl, že *smýšlením žije v době, kdy měla přístup k vídeňskému dvoru [...] Je velmi brdá a nikdy jsem ji neslyšel naříkat nad ztrátou majetku, o němž říká: „Pán Bůh dal, pán Bůh vzal“, těžce však nese ztrátu prestiže, a když jsem jí jednou v debatě namítl, že šlechta jako třída dohrála přece svou úlohu již v r. 1848 a citoval jí názor Ludvíka Belcrediho, že „kdyby zůstaly poměry I. republiky ještě 20 let beze změny, dohrála by i svou hospodářskou úlohu“ a tak zmizela a řekla mi, že to jsou věci, kterým vůbec nerozumím, a požádala mne, abych o těchto věcech s ní příště nemluvil.*¹²⁴

„Ostříž“ měl za úkol při následující návštěvě u Leopoldiny zjistit, v souvislosti s maďarskými událostmi, jak se dívá na politickou situaci a jak si představuje další vývoj v Československu a ve světě vůbec. Při další návštěvě o týden později, kdy za Salm-Reifferscheidtovými přijela návštěva z Vídně, dcera Elisabeth Hartigová s rodinou, diskutoval spolupracovník StB s Hartigem o hospodářské situaci v Rakousku.¹²⁵ Nic „závadného“ se mu ovšem zjistit nepodařilo. V listopadu Leopoldina podala na Okresní národní výbor v Rájci žádost o povolení k vykonání návštěvy svých dcer v Rakousku. Na dotaz „Ostříže“, zda nehodlá v Rakousku zůstat, odvětila, že to nemá v úmyslu, neboť dvě její dcery v Rakousku její pomoci nepotřebují a že zde nemůže nechat samotné své dvě děti, tedy Marii a Huga.¹²⁶ Jelikož okresní oddělení minister-

---

že nikdo ze Salm-Reifferscheidtů neuprehl. Rovněž tato okolnost nebyla zdůrazňována ve vyšetřovacích protokolech poválečných komisí, což by se v případě, že by švagr Huga Salm-Reifferscheidta byl příslušníkem SS, jistě dělo a mohlo by pro Huga znamenat odsouzení na základě malého retribučního dekretu. V záznamech StB se tato informace objevuje pouze v několika dokumentech, zatímco v dalších je Schöller uveden pouze jako letecký důstojník Wehrmachtu. Skutečná Schöllerova role během druhé světové války tedy není zcela jasná.

120 Narodena 25. ledna 1925.

121 Narodena 17. srpna 1931.

122 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, OO-MV Blansko. Bývalá kněžna Salmová – prověření, 21. ledna 1958.

123 Tamtéž, Zpráva z prvopočátečního materiálu na Salmová Leopoldina, 9. března 1956.

124 Tamtéž, Agenturní zpráva ze dne 26. června 1956. Podepsán poručík Kudělka.

125 Tamtéž, Agenturní zpráva o návštěvě rodiny Hartigovy z Vídně z 18. července 1956. Podepsán poručík Kudělka.

126 Tamtéž, Agenturní zpráva z 2. listopadu 1956. Podepsán zástupce Okresního oddělení Ministerstva vnitra Pavlík.

Dita Jelínková

stva vnitra nemělo poznatky o tom, že by Leopoldina chtěla své cesty za dcerami zneužít, nemělo proti povolení její cesty do Rakouska žádné námitky.¹²⁷ Zamítnuto bylo ovšem na krajské úrovni, proto Leopoldina v roce 1957 svou žádost podala znovu, přičemž tentokrát jí bylo vyhověno, neboť spolupracovník tajné policie po celou dobu svého obsazení Leopoldiny a Huga nezjistil okolnosti, které by měly udělení povolení bránit.¹²⁸

Leopoldina tedy 22. srpna 1957 na řádný cestovní pas a s povolením odjela do Rakouska navštívit své dcery Idu Schöllerovou a Elisabeth Hartigovou. V určeném termínu čtyřiceti dní, respektive v době platnosti jejího cestovního pasu, se ale do Československa nevrátila.¹²⁹ Následně byla dopisem ministerstva vnitra, zasláným na adresu její dcery Idy ve Vídni, vyzvána, aby se urychleně vrátila zpátky, a tato výzva byla za měsíc opakována.¹³⁰ Leopoldina si zásilku nepřevzala a připsal se vrátil s tím, že je na dané adrese neznámá. Proto byla Leopoldina Salm-Reifferscheidtová v dubnu 1958 vyzvána k návratu do Československa veřejnou vyhláškou, přičemž se měla navrátit do země ve stanovené lhůtě jednoho měsíce.¹³¹

Mezitím se dostavil na Místní národní výbor Hugo, který zde oznámil, že se jeho sestra Marie s manželem nevrátili ze zájezdu do Bulharska a rovněž jeho matka že se v určeném termínu nevrátila z návštěvy ve Vídni.¹³² Při výslechu Hugo uvedl: *Já osobně mám dojem, že má sestra Marie Čubuková společně s Jiřím Čbukem tohoto zájezdu zneužili a zůstali u některých z mých sester ve Vídni [...], kde pravděpodobně se nachází i moje matka Leopoldina Salmová [...]*¹³³

Počátkem května 1958 bylo na základě usnesení vyšetřovatele poručíka Jindřicha Herynka zahájeno vyšetřování pro nedovolené opuštění republiky.¹³⁴ Trestní řízení vedené proti Leopoldině Salm-Reifferscheidtové bylo následně přerušeno, protože ji nebylo možné pro její nepřítomnost vyslechnout a objasnit okolnosti, proč se nevrátila z povoleného výjezdu do Rakouska. Bylo totiž doloženo, že v den, kdy se měla vrátit do Československa, respektive kdy vypršela platnost jejího cestovního pasu, obdržel její syn Hugo telegram, v němž ho sestra Ida informovala, že matka onemoc-

127 Tamtéž, OO-MV Blansko. Salmová Leopoldina z Rájce – žádost o povolení cesty do Rakouska, zpráva, 6. listopadu 1956. Podepsán náčelník OO-MV nadporučík Daněk.

128 Tamtéž, OO-MV Blansko. Salmová Leopoldina – zpráva, 26. listopadu 1957.

129 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno, Osobní vyšetřovací svazek č. 479/58 proti Leopoldině Salmové. Zpráva krajské správy Ministerstva vnitra z 8. března 1958 o nelegálním opuštění republiky L. Salmové.

130 Tamtéž, opis dopisu Ministerstva vnitra, vyzývající Leopoldinu Salmovou k návratu z Rakouska ze dne 17. ledna 1958.

131 Tamtéž, Návrh konečného opatření v trestní věci Salmová Leopoldina, 25. března 1959.

132 Tamtéž, OO-MV Blansko. Salmová Leopoldina a Čbuk Jiří – zneužití pobytu v zahraničí, zpráva ze dne 20. listopadu 1957. Zájezdu do Bulharska se měl zúčastnit i Hugo, který ovšem od svého zaměstnavatele nedostal povolení.

133 Tamtéž, Krajská správa Ministerstva vnitra Brno. Výslechový protokol Hugo Salm-Reifferscheidta, 3. dubna 1958.

134 Tamtéž, Zpráva o zahájení vyšetřování v trestní věci podezření z nedovoleného opuštění republiky, 3. května 1958. Srv. Tamtéž, Usnesení o stíhání Leopoldiny Salmové. Krajská správa ministerstva vnitra Brno, 24. března 1959.

Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta

něla, a proto se v Rakousku zdrží. Následně dostal dopis přímo od své matky, kde uváděla, že onemocněla zánětem pohrudnice, což znemožnilo její návrat.¹³⁵ To byla poslední zpráva, kterou Hugo od své matky dostal, následně byla korespondence z její strany ukončena.

Na sklonku dubna 1959 bylo proti Leopoldině Salm-Reifferscheidtové na základě žaloby okresní prokurátorky v Blansku Zdeny Hružové zahájeno líčení u lidového soudu v Blansku za přítomnosti prokurátora Bohdana Čecha, předsedou senátu byl v procesu Alois Josífek a jako soudci z lidu zasedli Josef Odehnal, František Nejezchleba a Emílie Kolářová. Za nepřítomnou obžalovanou Leopoldinu vystupoval přidělený obhájce dr. Bohschitz. Leopoldina Salm-Reifferscheidtová byla v tomto líčení v nepřítomnosti uznána vinnou a odsouzena k dvěma a půl letům odnětí svobody nepodmíněně.¹³⁶ V zdůvodnění rozsudku bylo mimo jiné uvedeno, že *jednání obžalované je společensky nebezpečné zejména z hlediska způsobu, kterým se dopustila tohoto trestného činu, neboť zneužila důvěry úředních orgánů předstírajíc pouhou návštěvu příbuzných, aby získala řádný cestovní pas a mohla se tak dostat mimo území čsl. republiky. Obžalovaná návštěvu svých příbuzných zřejmě předsevzala jenom proto, aby mohla zůstat v zahraničí. Námitka obhajoby, že obžalovaná jako starší osoba byla pravděpodobně svedena svými dcerami, neobstojí. Obžalovaná totiž patří k té bývalé společenské vrstvě, která svým dřívějším majetkem a způsobem života, znamenala poslední dožívající zbytky zbohatlické hraběcí rodiny zvyklé také v našem státě až do zlikvidování třídního panství vykořisťovatelů žít na úkor velkého počtu pracujících. Protože v naší zemi bylo skoncováno už od roku 1945 s těmito vykořisťovatelskými živly, obžalovaná se bezpochyby rozhodla raději odejít do cizího státu, protože s naším lidově demokratickým společenským řádem nesouhlasí a není spokojena.*¹³⁷

Zavinění obžalované Leopoldiny bylo uznáno jako výrazné. V rozsudku bylo několikrát zdůrazněno, že patřila ke šlechtické vrstvě, respektive k *vykořisťovatelské třídě*, a k její nápravě je *nutný výkon trestu nepodmíněně uložený*. Za přitěžující okolnost byla uznána skutečnost, že se trestného činu *dopustila se zvláštní lstí*, když úředním místům ve snaze získat pas předstírala pouhou návštěvu příbuzných. Naopak polehčující okolností byla její bezúhonnost, vedoucí k uložení rozsudku v polovině zákonné sazby. Zároveň bylo uloženo obžalované propadnutí celého jmění, neboť *motiv a pobutky obžalované jasně ukazují, že se tohoto jednání dopustila proto, že má nepřátelský poměr k naší lidově demokratické společnosti*,¹³⁸ ačkoliv jí již žádný majetek nezůstal. V roce 1945 byl znárodněn zámek v Rájci a veškeré pozemkové vlastnictví, které bylo předáno Národnímú pozemkovému fondu a přerozděleno mezi přídělce, rovněž veškeré šatstvo příslušníků Salm-Reifferscheidtovy rodiny bylo po válce zabaveno a stejně tak i zlaté šperky v hodnotě kolem dvaceti milionů korun.¹³⁹

135 Tamtéž, Zpráva Krajské prokuratury v Brně, 11. června 1958.

136 Tamtéž, Protokol o hlavním líčení lidového soudu v Blansku, spisová značka T 033/59. Líčení proběhlo 30. dubna 1959.

137 Tamtéž.

138 Tamtéž.

139 Tamtéž, Operativní materiál. Dopis Národní bezpečnosti, ředitelství stanice Rájec, adresovaný Oblastní úřadovně StB v Brně 31. října 1946.

Dita Jelínková

Hugo Salm-Reifferscheidt¹⁴⁰ nastoupil vojenskou službu u pomocných technických praporů a pracoval v kladenských dolech.¹⁴¹ Po výkonu vojenské služby nastoupil v národním podniku Metra Blansko jako elektrikář. Bydlel se svou matkou ve dvou místnostech zámku v Rájci, po jejím odchodu do emigrace v podnájmů.¹⁴² Agenti nasazení na Huga i jeho matku zjistili, že v prosinci 1950 měli Hugo a Leopoldina sjednanou schůzku v pohraničním pásmu v Záhorské Vsi u Malacek s Elisabethiným manželem Hartigem, rakouským státním příslušníkem. Byli zadrženi pohraniční stráží a vyslýcháni sedm hodin, načež byli propuštěni. Jak vyplývá z agenturních zpráv StB a zpráv jejich spolupracovníků, v roce 1952 se plánoval Hugův odchod do emigrace. Tehdy měl devatenáctiletému Hugovi Salm-Reifferscheidtovi někdejší hrabě Sternberg nabídnout bezpečný odchod do zahraničí. Salm-Reifferscheidtovi si nicméně byli vědomi riskantnosti této akce. V debatě, má-li Hugo riskovat ilegální přechod, namítala jeho matka, že *je to nebezpečné, že se jedná o posledního Salma a nerada by se dočkala, aby její syn byl v kriminále*.¹⁴³ O skutečnostech Hugova plánovaného útěku StB informoval spolupracovník, který docházel k Mensdorffům na zámek. Na základě zjištěných skutečností zažádalo okresní velitelství StB, aby Mensdorff i Salm-Reifferscheidt byli agenturně obsazeni, neboť spolupracovník mohl návštěvu Mensdorffů vykonávat pouze dvakrát za měsíc, přičemž mezitím mohlo dojít k útěku. Nicméně Hugo sám o emigraci neuvažoval, údajně uvedl, že má v Československu kamarády, ve Francii, kam měl spolu s Mensdorffem emigrovat, nikoho nezná a nemá finanční prostředky. Agent StB se snažil mladého Huga k emigraci přemluvit. Hugo se ovšem k odchodu ze země přimět nenechal a tím celá záležitost s ilegálním útěkem do zahraničí skončila.¹⁴⁴ Hugovi se podařilo dostat s pomocí Červeného kříže za hranice až v roce 1964.¹⁴⁵ Odešel tak poslední člen rájeckých Salm-Reifferscheidtů, kteří byli na Moravě usazeni od roku 1743.

Závěrem

Předložená studie si nečiní nárok na zodpovězení všech otázek a vyvrácení pochybností, které ve spojení s rolí rodiny Salm-Reifferscheidt v období nacistické okupace vyvstávají. Z důvodu absence pramenů osobní povahy, které by odkryly smýšlení a pohnutky rájeckých Salm-Reifferscheidtů, se musíme spoléhat pouze na prameny úřední povahy, pocházející navíc z materiálů úředních orgánů totalitní moci, což zneumožňuje podat celistvý a vyvážený obraz tohoto případu šlechtické rodiny v konfrontaci s dvěma totalitami. Daný text je tedy pouze prvním střípkem do mozaiky, který se snaží alespoň o částečné objasnění příběhu této rodiny, jenž zůstával až dosud českou historiografií i přes svou aktuálnost nezpracovaný.

140 Narozen 12. prosince 1933 v Brně.

141 ABS, f. BN-V, vyšetřovací spis a. č. V-1071 Brno. Operativní materiál. Agenturní zpráva č. 15 ze dne 26. října 1955. Podepsán poručík Jančík.

142 Tamtéž, Zpráva z prvopočátečního materiálu na Salmová Leopoldina. 9. března 1956.

143 Tamtéž, Okresní velitelství státní bezpečnosti Brno. Mensdorff z Boskovic – zpráva. 5. listopadu 1952.

144 Tamtéž, OO MV Blansko. Zpráva z prvopočátečního materiálu na Salmová Leopoldina. 9. března 1956.

145 VACULÍK, Pavel: *Komunistická perzekuce šlechty*. Baset, Praha 2004, s. 86.

